

فصل سوم: ایران در عصر باستان؛ سرآغاز هویت ایرانی

درس هفتم: مطالعه و کاوش در گذشته‌های دور

تا حالا این سؤال برایتان پیش آمده که این همه داستان، افسانه و اطلاعات تاریخی از کجا آمده؟ آیا نسل به نسل گشته تا امروز به ما رسیده یا اینکه کسانی بوده‌اند که با کوشش و فعالیت‌های باستان‌شناسی خود توانسته‌اند این حجم از داده‌های تاریخی را از لای خروارها خاک و سنگ بیرون بکشند؟

پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان

این درس به شما می‌گوید که این همه اطلاعات تاریخی از کجا آمده است. ابتدا به جدول زیر، نگاهی بیندازید.

<ul style="list-style-type: none"> • بیشترین آگاهی‌ها بر پایه ترجمه خدای‌نامه‌های عصر ساسانی بود. • داستان‌های شاهنامه فردوسی و سایر نوشته‌های ترکیبی (افسانه و واقعیت) مورد استفاده بودند. • عده‌ای معتقدند افسانه‌ها به کل غیرواقعی هستند و گروهی معتقدند که براساس واقعیت نوشته شده‌اند. 	آگاهی تاریخی آمیخته با افسانه	پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان
<ul style="list-style-type: none"> • شروع تحقیقات گسترده درباره تاریخ ایران باستان توسط باستان‌شناسان و مورخان ایرانی و غیرایرانی انجام شد. • خوانده شدن خط‌های باستانی و کاوش‌های باستان‌شناسی، آگاهی‌های تازه‌ای درباره ایران باستان به دست داد. 	آگاهی تاریخی متکی به پژوهش و کاوش‌های جدید	
<ul style="list-style-type: none"> • پیشدادیان • اشکانیان • ساسانیان 	تقسیم تاریخ ایران باستان براساس افسانه‌ها	

عموم مورخان تا دویست سال پیش، در میان سلسله‌های حکومتی ایران باستان، تنها تاریخ ساسانیان را می‌شناختند و از سلسله اشکانی تا حدودی اطلاعاتی داشتند و چندان شناختی از سلسله‌های ایلام، ماد و هخامنشی نداشتند؛ به همین دلیل، پارسه یا پرسه پلیس، پایتخت هخامنشیان را به جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران نسبت می‌دادند. همچنین پاسارگاد را به حضرت سلیمان نسبت دادند و آرامگاه بنیان‌گذار سلسله هخامنشی را قبر مادر حضرت سلیمان می‌شمردند.

نکته: واژه‌هایی مانند افسانه، قصه، داستان و اسطوره هر کدام یک معنای خاص با یک ریشه لغوی مخصوص به خود دارند، اما تقریباً همگی به معنای داستان یا سرگذشت خیالی و غیرواقعی به کار می‌روند.

پیشینه تحقیقات جدید درباره تاریخ ایران باستان

۱. تحقیقات در دوره صفویان

- در دوره صفویه، تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به ایران و شناخت تاریخ و فرهنگ آن افزایش یافت.
- نوشته‌های هرودت و مورخان یونانی و رومی، اخبار و اطلاعات زیادی درباره شاهان ایران در دوره باستان در اختیار گذاشتند.
- در دوره صفویه، جست‌وجو و کاوش جهانگردان اروپایی، درباره آثار تاریخی دوره هخامنشی به‌ویژه در فارس افزایش یافت.

۲. تحقیقات در دوره قاجاریه

- گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا باعث شد تا:
 - ورود اروپاییان به ایران به عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان‌شناس و... بیشتر شد.
 - تعداد بازدیدکنندگان خارجی از آثار و اماکن تاریخی در تخت‌جمشید، پاسارگاد و شوش افزایش یافت.
 - زمینه انجام کاوش‌های باستان‌شناسی فراهم شد.
- در زمان **محمدشاه قاجار**، **سرهنری راولینسون** موفق به خواندن **خط میخی** شد ← ترجمه سنگ‌نوشته داریوش هخامنشی در بیستون ← علاقه بیشتر اروپاییان به باستان‌شناسی در ایران
- دادن امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی در سراسر ایران به دولت فرانسه ← شروع کار در شوش
- در سال ۱۳۰۶ ش. کاوش‌های باستانی از انحصار فرانسویان خارج شد ← شروع کاوش‌های باستان‌شناسی **آرتور پوپ آمریکایی و هر تسفلد آلمانی** در مناطق مختلف ایران

- ۱ انتقال بخشی از آثار کشف‌شده به موزه‌های اروپا و آمریکا
- ۲ شناسایی بهتر و بیشتر سلسله‌های مادی تا ساسانیان
- ۳ امکان تشخیص تاریخ واقعی از افسانه
- ۴ بیانگر وجود تمدن پیشرفته پیش از مهاجرت آریایی‌ها و زندگی یک‌جانشینی و کشاورزی
- ۵ ارائه تقسیم‌بندی جدید مورخان از تاریخ ایران باستان

نتایج و دستاوردهای کاوش‌ها و تحقیقات جدید

تقسیم‌بندی جدید تاریخ ایران باستان

یکی دیگر از نتایج تحقیقات دو قرن گذشته، تقسیم‌بندی جدیدی بود که مورخان از تاریخ ایران در دوره باستان ارائه کردند:

تقسیم‌بندی جدید تاریخ ایران باستان				
دوران پیش از تاریخ (از حدود ۱ میلیون تا ۵ هزار سال پیش)	دوران تاریخی (از ۵ هزار سال پیش تاکنون)			
	دوران پیش‌آریایی (۳۰۰۰ ق.م. تا حدود ۷۰۰ ق.م.)	ماد	هخامنشیان	ساسانیان
	ایلام		سوکیان	اشکانیان

منابع تحقیق تاریخ ایران در دوران باستان

۱ منابع دست اول (اصلی)

۱. منابع غیرنوشتاری

تمامی آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی که از ایرانیان باستان برجای مانده است، شامل: ابزارها، ظروف، اشیاء و بقایای بناهای مختلف مانند: کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، آب‌بندها، کاروانسراها و... این منابع حاوی اطلاعاتی درباره وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی ایران باستان هستند. ابعاد مختلف دانش، فنون، مهارت‌ها و خلاقیت‌های ایرانیان را در این عصر آشکار می‌کنند.

۲. منابع نوشتاری

تمامی نوشته‌هایی است که درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته‌اند: مانند: سنگ‌نوشته‌ها، گل‌نوشته‌ها، سالنامه‌ها، کتاب‌های تاریخی، دینی، ادبی و جغرافیایی. می‌توان از این منابع، اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد. به دو دسته نوشته‌های ایرانی و غیرایرانی تقسیم می‌شوند:

غیرایرانی

عمده منابع نوشتاری غیرایرانی ← کتاب‌های مورخان یونانی و رومی ← در صدر آن‌ها تاریخ هرودت در تورات نیز مطالبی درباره هخامنشیان و به‌ویژه کورش بزرگ وجود دارد.

ایرانی

یکی از دلایل ضعف تاریخ‌نگاری در ایران باستان، مقبول‌تر بودن سنت شفاهی از سنت کتابت بود.

دوره هخامنشی

سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی، مهم‌ترین منابع نوشتاری ایران در دوره هخامنشیان است.

بقایای کاخ اردشیر بابکان - فیروزآباد - استان فارس

پنج ستون از سنگ‌نوشته بیستون شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون است. در کاوش‌های تخت‌جمشید بیش از سی هزار لوح گلی به زبان ایلامی کشف شد، که شامل اطلاعاتی درباره اوضاع اقتصادی و اجتماعی و تشکیلات اداری دوره هخامنشیان است.

دوره ساسانی: از دوره ساسانی، سنگ‌نوشته‌های زیادی به جا مانده است که رویدادهای تاریخی را گزارش می‌کنند؛ مانند سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم. (شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان)

خدای‌نامه

یکی از منابع نوشتاری دوره ساسانی، خدای‌نامه‌هاست.

از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به‌شمار می‌رود.

تاریخ عمومی سرزمین و مردم ایران از آغاز آفرینش تا اواخر حکومت ساسانی را روایت می‌کند.

خدای‌نامه‌ها

محتوای خدای‌نامه‌ها، آمیخته با افسانه‌ها و قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آن‌ها با واقعیات تاریخی انطباق دارد.

نکته: در قرون نخستین هجری مورخان مسلمان ایران، مانند طبری و دینوری، با استفاده از ترجمه‌ای که از خدای‌نامه‌ها به عربی شده بود، نگارش تاریخ ایران باستان را آغاز کردند.

۲ منابع دست دوم (فرعی)

کتابها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی در دوپست سال اخیر که توسط محققان، مورخان، باستان‌شناسان و زبان‌شناسان ایرانی و غیرایرانی نوشته شده‌اند.

رساله‌ای کوچک به زبان پهلوی در موضوع جغرافیای تاریخی شهرهای ایران در دوره ساسانی

این کتاب که در اواخر دوره ساسانی نوشته شده، شرحی آمیخته با اساطیر درباره اردشیر یکم، بنیان‌گذار سلسله ساسانی است.

سنگ‌نوشته خشایارشا هخامنشی - شهر وان - ترکیه

درس هشتم: سپیده دم تمدن ایران

بود و بود... چی بود؟ فلاتی بود بسیار بزرگ که خیلی‌ها می‌گفتند نخستین تمدن پیشرفته در آنجا شکل گرفته بود. از کشاورزی و ابداع چرخ سفال و بخیه بگیرد تا نحوه عادلانه حکومت. نامش چه بود؟ فلات ایران! آری: حال که با تمدن‌های کوچک و بزرگ جهان آشنا شدیم، وقتش رسیده است که به خانه خویش، میهن عزیزمان برگردیم و تاریخ آن را بهتر بشناسیم.

جغرافیای تمدن ایران

تاریخ و تمدن کهن ایران به طرز چشمگیری از شرایط و عوامل جغرافیایی تأثیر پذیرفته است: بنابراین برای مطالعه و شناخت کامل تاریخ و تمدن ایران باید به جغرافیای آن توجه کنیم.

ویژگی‌های فلات ایران

کوه‌ها و رشته‌کوه‌های بزرگ و کوچکی این فلات را در بر گرفته است.

در دامنه و میان آن‌ها، دشت‌ها و جلگه‌هایی با آب‌وهوای متفاوت به وجود آمده است.

نواحی کوهپایه‌ای و سرزمین‌های پست ایران، بر اساس میزان بارندگی و رطوبت آن‌ها، از گذشته‌های بسیار دور، محیط مناسبی برای زندگی انسان‌ها و برپایی سکونتگاه‌های روستایی و شهری بوده‌اند.

موقعیت جغرافیایی

فلات ایران نیز تأثیر زیادی بر تاریخ و تمدن آن داشته است. در ادامه به بررسی موقعیت جغرافیایی ایران و ویژگی‌های آن می‌پردازیم:

- ۱ به واسطه موقعیت جغرافیایی خاص خود در جنوب غرب آسیا، پل ارتباطی میان شرق و غرب جهان باستان محسوب می‌شد.
- ۲ مهم‌ترین راه‌های زمینی و دریایی که تمدن‌ها و کشورهای بزرگ را به یکدیگر متصل می‌کردند، از میهن ما می‌گذشتند.
- ۳ خلیج فارس و دریای مکران نقش مهمی در برقراری ارتباط تجاری، سیاسی، نظامی و فرهنگی میان سرزمین‌های دور و نزدیک جهان آن روز داشتند.
- ۴ موقعیت جغرافیایی ایران را به کانون مبادلات فرهنگی، هنری و اقتصادی در جهان باستان تبدیل کرده بود و ایرانیان نقش فعال و مؤثری در انتشار و گسترش فرهنگ و تمدن داشتند.
- ۵ به دلیل موقعیت جغرافیایی، ایران پیوسته در معرض مهاجرت‌ها و هجوم اقوام مختلف و حمله‌های نظامی حکومت‌های خارجی قرار داشت که تأثیر فوق‌العاده‌ای بر جنبه‌های گوناگون زندگی ایرانیان داشت.

◀ ایران در دوران پیش از تاریخ

در این قسمت با ایران در عهد باستان (پیش از تاریخ) آشنا می‌شوید.

• کهن‌ترین ساکنان فلات ایران

سابقه حضور انسان در فلات ایران به‌طور دقیق روشن نیست؛ اما احتمال مهاجرت گروه‌هایی از جمعیت آفریقا، آسیای مرکزی، قفقاز و شبه‌قاره هند به ایران در دوران پارینه‌سنگی قدیم مطرح شده است.

کهن‌ترین نشانه حضور انسان در ایران در بستر **کشف رود** در نزدیکی مشهد در خراسان رضوی است. قدمت ابزار سنگی یافت‌شده در **کشف رود** حدود ۱ میلیون سال است. از دیگر مناطق ایران، به‌ویژه غارها نیز ابزارهای سنگی با قدمتی کمتر به دست آمده است.

تا ۱۲ هزار سال پیش نواحی کوهپایه‌ای و دشت‌های ایران جولانگاه انسان‌هایی بود که به دنبال شکار و گردآوری مواد خوراکی گیاهی بودند.

• از نخستین روستاها تا نخستین شهرها

کاوش‌های باستان‌شناسی اخیر در محوطه باستانی **چغاگلان** در شهرستان **مهران** نشان داده است که ساکنان نواحی کوهپایه‌های زاگرس جزء نخستین مردمان در جهان بودند که شروع به کشت گیاهان (گندم و جو) و اهلی نمودن جانوران (بز و گوسفند) کردند (حدود ۱۲ هزار سال پیش). بنابراین در فلات ایران، انسان‌ها از مرحله شکار و گردآوری خوراک به مرحله تولید خوراک و یک‌جانشینی وارد شدند. نخستین سکونتگاه‌ها در غرب ایران و سپس در دیگر مناطق ایجاد شد.

حفاری در محوطه باستانی گودین تپه - کنگاور

نکته: نخستین شهرها حدود ۵ هزار سال پیش در فلات ایران به وجود آمدند. شوش و چغامیش در خوزستان شهداد و جیرفت در کرمان، شهر سوخته در سیستان و سیلک در کاشان از جمله این شهرها هستند.

• صنعت و هنر در ایران باستان

در این بخش با وضعیت سه حرفه اصلی هنری ایران عهد باستان آشنا می‌شوید.

۱. سفالگری (۸ هزار سال پیش)

ساخت ظروف و ابزار سفالی از ۸ هزار سال پیش
اختراع چرخ سفال در ۶ هزار سال پیش **در نتیجه** دگرگونی بزرگ در ساخت ظروف سفالی
مهم‌ترین مشتریان ظروف سفالی ← مردم بین‌النهرین

۲. فلزکاری (۸ هزار سال پیش)

چکش‌کاری روی رگه‌های طبیعی مس
ساخت زیورآلات مسی
وجود کوره‌های ذوب و قالب‌گیری مس در شهداد، تل ابلیس و تپه یحیی در کرمان و تپه زاغه در قزوین
ساخت ابزار مفرغی (آمیختن مس با قلع)
وجود آثاری از معدن بزرگ مس در بافت کرمان
بهترین نمونه فلزکاری ← مفرغ‌کاری لرستان
۵ تا ۷ هزار سال پیش، دست‌یابی به فتون ذوب و قالب‌گیری مس
مراکز عمده تولید ابزار سنگ صابونی ← جیرفت و تپه یحیی در کرمان (از مراکز مهم تولید و صدور سنگ صابونی)

۳. خانه‌سازی (شروع یک‌جانشینی)

ایجاد کلبه‌هایی نه‌چندان مقاوم از سنگ، چوب، شاخ و برگ درختان و گیاهان در ابتدا
استفاده از گل و سنگ و خشت در ساخت بناهای محکم
پوشاندن دیوارها از کاهگل و رنگ‌آمیزی
پوشاندن سقف خانه‌ها با تیرهای چوبی

ظرف سفالی، ۳۰۰۰ ق.م.
تپه گیان نهاوند

ظرف سفالی، ۴۰۰۰ ق.م.
تپه حصار دامغان

نمونه‌ای از اشیای سنگ صابونی
تپه یحیی بافت

ظرفی از جنس سنگ صابون
جیرفت

◀ دوران تاریخی

همان‌طور که خواندید، دوره تاریخی با اختراع خط شروع شد. ایلامی‌ها، کاسی‌ها، لولوبی‌ها و گوتی‌ها از جمله اقوام شناخته‌شده‌ای بودند که در آغاز دوران تاریخی در نواحی غربی فلات ایران زندگی می‌کردند. کاسی‌ها در لرستان امروزی به سر می‌بردند، لولوبی‌ها اطراف سرپل‌ذهاب بودند و گوتی‌ها هم از جمله اقوام ساکن در زاگرس محسوب می‌شوند. کدام باقی ماند؟ ایلام! در ادامه (جدول) با کم و کیف این تمدن آشنا می‌شوید.

فرهنگ و تمدن ایلام	
ویژگی برجسته	دوران تاریخی فلات ایران، با تاریخ ایلام که اطلاعات مکتوب درباره آن وجود دارد، آغاز می‌شود.
موقعیت سرزمین ایلام	شامل جلگه خوزستان و مناطق کوهستانی زاگرس جنوبی و میانی
علل حمله به ایلام	اقتصاد بین‌النهرین نیازمند منابع طبیعی و معدنی فلات ایران بود. ← فرماتروایان سومری و اکدی پیایی به سرزمین ایلامی‌ها لشکرکشی می‌کردند.
پادشاهی ایلام	• دلیل تشکیل پادشاهی: ۱. حملات حاکمان بین‌النهرین ۲. اتحاد حاکمان کوچک و مستقل ایلام • زمان تشکیل پادشاهی: ۲۶۰۰ ق.م با همسایگان بین‌النهرینی مانند سومریان، اکدی‌ان، بابلیان و آشوریان، ارتباطات تجاری و سیاسی داشتند.
چگونگی سقوط حکومت ایلام	• ایلام بارها در برابر هجوم سپاهیان بین‌النهرین استقلال خود را از دست داد اما دوباره قدرت می‌گرفت. • ایلام نیز در صورت فرصت داشتن به بین‌النهرین حمله می‌کرد. • ایلام با سرزمین‌های مجاور و اقوام آسیای صغیر و هند، روابط تجاری داشت. • تماس‌ها و ارتباط‌های سیاسی و تجاری موجب شکل‌گیری روابط فرهنگی شد و دین، فرهنگ، خط و زبان آن‌ها را تحت‌تأثیر قرار داد. • یورش آشوریان در قرن ۷ ق.م موجب انحطاط و فروپاشی حکومت ایلام گردید.
شهر و شهرنشینی	• در قلمرو ایلام، شهرنشینی رونق داشت. • شوش در مرکز جلگه خوزستان، یکی از پایتخت‌های ایلامیان بود، این شهر از کهن‌ترین شهرها و مراکز تمدنی جهان به‌شمار می‌رود. ۱. شوش در دوره ایلامی‌ها به اوج شکوفایی اقتصادی رسید. ۲. پیشه‌ها و صنایع مختلفی مثل سفالگری، فلزکاری و بافندگی رونق گرفت. ۳. در حمله آشورباتیپال، ویران شد. ۴. در دوره هخامنشیان دوباره رونق گرفت.
شهرهای ایلام	• ایلامیان در بخش شرقی قلمرو خود، واقع در استان فارس امروزی نیز پایتخت دیگری به نام انشان یا اتران داشتند. • سیمش (خرم‌آباد امروزی) نام یکی دیگر از شهرهای دوره ایلام بود.
معماری در ایلام	• در دوره ایلامی‌ها، معماری پیشرفت کرد. • معبد چغازنبیل، در نزدیکی شهر شوش شاهکار معماری ایلام به‌شمار می‌رود که با استفاده از آجر در ساخت بتا رایج شد. • خشت خام در چند طبقه ساخته شده است و روکشی از آجر نوشته و آجر لعاب‌دار دارد.
جایگاه زنان در ایلام	• مقام و منزلت والای زنان از ویژگی‌های مهم تمدن ایلام بود. • زنان موقعیت اجتماعی ممتازی در جوامع فلات ایران داشتند. • زنان نقش تعیین‌کننده و اساسی در عمده‌ترین کارهای جامعه داشتند و دارای قدرت و نفوذ فراوان بودند. • وجود نقوش و پیکره‌ها از دوره ایلام نشان‌دهنده حضور چشمگیر زنان در امور اجتماعی، اقتصادی، مراسم سیاسی و دینی بود.

دین و باورهای مذهبی ایلامی‌ها چندان پیچیده نبود. در جدول زیر آن را بررسی می‌کنیم.

عقاید	محبوب‌ترین خدایان	برگزارکنندگان مراسم مذهبی
به خدایان متعدد اعتقاد داشتند. این خدایان دارای نیرویی ماوراءطبیعی بودند که آنان را قادر به هر کاری می‌ساخت. الهه‌های مادر:	محبوب‌ترین خدا: ایتشوشیناک (خدای شهر شوش) / ستایشگاه: معبد چغازنبیل	کاهنان زیر نظر کاهن بزرگ، آداب و تشریفات دینی را به‌جا می‌آوردند.
بسیار مقدس بودند و در سلسله‌مراتب خدایان، جایگاه رفیعی داشتند. این الهه‌ها به عنوان مادر خدایان، پرستیده می‌شدند و دارای معابدی بودند. پیکره‌های گلی فرلوانی کشف شده از این الهه‌ها، نشان‌دهنده احترام و تقدس آن‌هاست. پیکره‌های «الهه‌های مادر» کشف شده از دیگر مراکز، نشان‌دهنده فراگیر بودن آن‌ها در ایران است.		

پیامدهای فتوحات

فتوحات برق‌آسای مسلمانان در عصر خلفای نخستین، از جهات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که در جدول زیر آمده، قابل بررسی است.

آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین

سیاسی	• اعراب مسلمان در فاصله کمتر از ۲۰ سال، دو قدرت بزرگ ساسانیان و امپراتوری روم شرقی را شکست دادند و سرزمین‌های مهم ایران، شام و مصر را فتح کردند. • به دنبال پیروزی‌های نظامی، مردمان و اقوام مختلفی که زبان و فرهنگ متفاوتی با اعراب داشتند، تحت حکومت آنان قرار گرفتند.
اقتصادی	• سرزمین‌های فتح‌شده به لحاظ اقتصادی ثروتمند و دارای شهرها و روستاهای آباد و بزرگی بودند و اعراب علاوه بر غنایم فراوانی که کسب کردند، منابع و مالیات آن سرزمین‌ها را در اختیار خود گرفتند.
فرهنگی	• مهم‌ترین پیامد گسترش فتوحات مسلمانان در عرصه دین و فرهنگ جلوه گر شد. • معرفی دین اسلام به سرزمین‌های جدید و مسلمان شدن مردم آن سرزمین‌ها • نقش به‌سزای ایران، شام و مصر در شکل‌گیری و شکوفایی تمدن اسلامی

اما یک سؤال مطرح می‌شود و آن این است که چرا مردمان مغلوب، به پذیرش اسلام علاقه نشان دادند؟ به نمودار زیر توجه کنید.

مهم‌ترین عوامل پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین‌های مختلف

جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان‌ها را بدون توجه به رنگ پوست، زبان، طبقه و... مخاطب قرار داده و به آنان وعده می‌داد که با ایمان به اسلام به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید.

اسلام همه مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فرامی‌خواند.

درس ششم: امویان بر مسند قدرت

درس
۶

در سال‌های ۴۱ ق، بر اثر دسیسه معاویه و همراهی نکردن مردم و خواص جامعه با امام حسن (ع)، صلح معاویه بر امام تحمیل شد و ایشان با شروطی آن را پذیرفت. اینکه چپ‌شده و چطور شد که معاویه ناگهان خلافت را به سلطنت تبدیل کرد و خلافت موروثی خاندان امویان را تشکیل داد، در این درس بررسی می‌شود.

امویان پیش از خلافت

امویان (بنی‌امیه)، از خاندان قدرتمند و پرنفوذ قبیله قریش در عصر جاهلیت بودند که از طریق تجارت و اداره برخی از مناصب کعبه، ثروت زیادی به دست آورده بودند. پس از بعثت پیامبر، بنی‌امیه با سرسختی در برابر دعوت اسلام ایستاد و رئیس آنان، ابوسفیان رهبری سیاسی - نظامی قریش را علیه مسلمانان به دست گرفت. در نهایت خاندان بنی‌امیه پس از فتح مکه، مسلمان شدند.

فعالیت‌های
امویان پیش
از دوران
خلافت

دوران خلافت ابوبکر و عمر
امویان در دوران خلافت ابوبکر این قحافه و عمر بن خطاب در فتوحات مشارکت فعال داشتند: از جمله دو پسر ابوسفیان به نام‌های یزید و معاویه، فرمانده بخشی از سپاه اعراب مسلمان در فتح شام بودند که از طرف عمر به حکومت این منطقه مهم (شام) رسیدند.

دوران خلافت عثمان
قدرت و نفوذ امویان چند برابر شد و همین امر باعث شد حکومت شهرهای مهم را به دست بگیرند.

دوران خلافت علی (ع)
بیشتر سران بنی‌امیه از بیعت با ایشان خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند. امویان که نقش مهمی در ایجاد جنگ جمل داشتند، پس از شکست در این جنگ، به معاویه در شام پیوستند و با تمام قوا از جنگ صفین پشتیبانی کردند.

حکومت معاویه بر شام

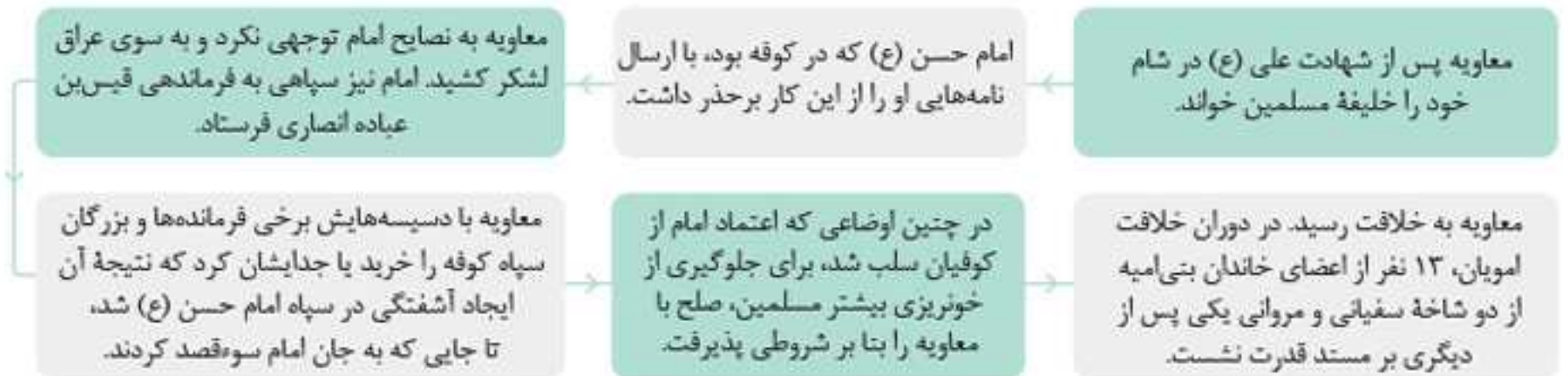
- معاویه در زمان عمر به حکومت شام منصوب شد. حکومت طولانی مدت او در شام، این منطقه را به پایگاهی مناسب و مطمئن برای قدرت‌طلبی و ثروت‌اندوزی بنی‌امیه تبدیل کرد.
- معاویه با فریب‌کاری و تبلیغات فراوان، پشتیبانی کامل مردم شام را به دست آورد و در جریان شورش علیه امام علی (ع) و امام حسن (ع)، شامی‌ها از امویان طرفداری کردند.
- معاویه برای رسیدن به اهدافش خود را خون‌خواه عثمان معرفی کرد و عده‌ای از سیاستمداران زیرک دنیا طلب مانند عمرو عاص و مغیره بن شعبه را با وعده حکومت شهرها و بخشش فراوان از بیت‌المال به خدمت گرفت.

نکته: ۱ معاویه با خدعه عمرو عاص از شکست در جنگ صفین نجات یافت.

۲ گرچه معاویه خون‌خواه عثمان شد، ولی از کمک به عثمان در مقابل معترضان خودداری کرده بود.

تأسیس خلافت امویان

در نمودار زیر، روند شکل‌گیری و تأسیس خلافت امویان به دست معاویه را مشاهده می‌کنید.

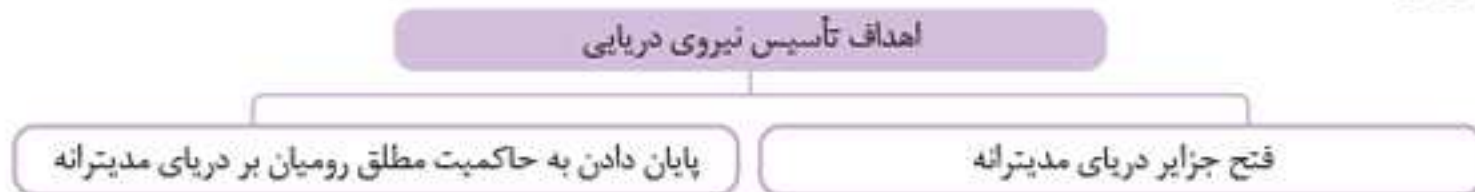

همان‌طور که در نمودار دیدید، امام حسن (ع) با شروطی صلح با معاویه و به خلافت رسیدن او را پذیرفت. حال برخی از این شروط را بررسی می‌کنیم:

فتوحات بنی‌امیه

بنی‌امیه و خاندان ایشان دست به لشکرکشی‌ها و فتوحاتی خارج از منطقه شام زدند که عبارت‌اند از: در عصر اموی، سپاهیان مسلمان مناطق وسیعی را در شرق و غرب قلمرو خلافت فتح کردند. مهم‌ترین فتح مسلمانان در زمان بنی‌امیه، فتح اسپانیا (اندلس) به دست طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود. مسلمانان مناطقی از جنوب فرانسه را تصرف کردند اما سرانجام در نبرد بزرگ از مسیحیان شکست خوردند و به اسپانیا عقب نشستند. یکی از اقدامات برجسته امویان تأسیس نیروی دریایی و توسعه فتوحات در دریا بود. در زمان امویان، جنگ‌های متعددی میان مسلمانان و امپراتوری روم شرقی رخ داد و گرچه چندین بار پایتخت آن‌ها را از زمین و دریا محاصره کردند اما موفق به فتح آن نشدند.

سیاست و حکومت

مهم‌ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پیش آمد، فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش‌های انسانی و اخلاقی مورد تأکید پیامبر و قرآن و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود. نشانه‌ها و آثار این تحول به شکل‌های مختلف در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ظاهر شد. شاخص‌ترین ویژگی‌های سیاست و حکومت امویان عبارت‌اند از:

ویژگی‌ها	توضیحات
استفاده از زور در کسب و حفظ قدرت	<ul style="list-style-type: none"> معاویه نخستین خلیفه‌ای بود که با زور و غلبه نظامی به حکومت رسید. اخذ بیعت با تهدید و اجبار همراه بود. ابتدا بزرگان خاندان اموی و سپس فرماندهان نظامی و امیران ولایات بیعت می‌کردند: پس از آن امیر و والی هر منطقه، از افراد صاحب‌نفوذ و دیگر مردمان تحت حکومت خود بیعت می‌گرفتند و جان و مال مخالفان را تهدید می‌کردند؛ مثلاً معاویه و حاکم منصوب او در مکه و مدینه، با تطمیع و تهدید مردم را مجبور به بیعت با یزید ساختند و فقط امام حسن (ع) و عبدالله بن زبیر بیعت نکردند. حتی معاویه که خود را سیاست‌مداری اهل مدارا نشان می‌داد، اعتراض شیعیانی مانند حُجر بن عدی و عمرو بن حَق را تحمل نکرد و دستور به قتل آنان داد. معاویه سیاست سرکوب و خشونت را دنبال می‌کرد و از خشن‌ترین افراد مانند حجاج بن یوسف ثقفی استفاده می‌کرد.

ویژگی‌ها	توضیحات
موروثی شدن خلافت	<ul style="list-style-type: none"> • معاویه با تعیین پسرش یزید به عنوان ولیعهد، موروثی کردن خلافت را آغاز کرد. • برخی از خلفای اموی، هم‌زمان برای دو پسر خود به عنوان ولیعهد بیعت می‌گرفتند که این امر موجب دودستگی و زمینه‌ساز اختلاف و تضعیف درونی خلافت امویان شد.
قومیت‌گرایی و تشدید تعصبات قبیله‌ای	<ul style="list-style-type: none"> • امویان برخلاف روش اسلام که تبعیض نژادی را ناروا می‌دانند، به پیوندهای قومی و قبیله‌ای خود اهمیت زیادی می‌دادند. • خاندان و قبیله خود (بنی‌امیه و قریش) را بر غیرعرب برتری می‌دادند و اعراب را بر اقوام غیرعرب ترجیح داده و آن‌ها را موالی می‌خواندند. • موالی (مسلمانان غیرعرب) علاوه بر اینکه موقعیت اجتماعی پایین‌تری نسبت به اعراب مسلمان داشتند، از برخی حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود محروم بودند و حتی بر عهده گرفتن منصب‌های سیاسی، نظامی و قضایی مانند حکومت شهرها و ولایات را نداشتند. • عرب‌گرایی امویان و تحقیر نسبت به مسلمانان غیرعرب به‌خصوص ایرانیان، زمینه‌ساز گرایش آنان به مخالفان خلافت بنی‌امیه به‌ویژه اهل بیت پیامبر را فراهم آورد.
تبعیض و نابرابری اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> • امویان، بیت‌المال مسلمانان را خزانه شخصی خود می‌دانستند. • در توزیع درآمدهای عمومی، خود و خاندان خود را ارجح می‌نهادند. • شیوه توزیع عطایا میان مسلمانان را تغییر دادند. • برای مسلمانان غیرعرب نسبت به مسلمانان عرب سهم کمتری در نظر می‌گرفتند. • بر خلاف تأکید صریح اسلام، از نومسلمانان در خراسان و مناطق دیگر جزیه می‌گرفتند.
ترویج تفکر جبرگرایی	<ul style="list-style-type: none"> • معاویه و سایر خلفای اموی برای جلوگیری از مقاومت در برابر پذیرش خلافتشان، این تفکر را رواج دادند. • بر اساس این تفکر، تمامی آنچه برای انسان رخ می‌دهد، خواست و تقدیر الهی است. • هدف از ترویج این تفکر، القا کردن این نکته بود که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می‌دهند، تقدیر خداوند است و نباید در مقابل آن ایستاد.

◀ خلیفه‌ای متفاوت

در میان خلفای اموی، عمر بن عبدالعزیز، هشتمین خلیفه این سلسله، شیوه‌ای متفاوت در حکومت اتخاذ کرد و تصمیم گرفت که به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید.

نکته: اقدامات عمر بن عبدالعزیز موجب تغییر و تحول پایدار در سیاست امویان نشد؛ زیرا دوران خلافت عمر بن عبدالعزیز کوتاه بود و خلفای بعدی سیاست او را کنار نهادند.

◀ قیام‌ها و جنبش‌های دوره امویان

- با وجود آنکه معاویه و جانشینانش برای تحکیم قدرت خود از ابزارهایی مانند استفاده از امکانات و ترفندهای سیاسی، نظامی و... بهره می‌بردند، همواره با مخالفانی روبه‌رو بودند.
- در سرتاسر دوران خلافت بنی‌امیه، مناطق مختلف جهان اسلام به‌ویژه عراق، حجاز (مکه و مدینه) و ایران، صحنه مبارزه و اعتراض مخالفان حکومت اموی بود.
- **شیعیان و پیروان علی (ع)** که به **علویان** معروف بودند، به همراه **موالی**، مهم‌ترین گروه مخالفان حکومت اموی را تشکیل می‌دادند.
- **بارماندگان خوارج** نیز با حکومت اموی سازگاری نداشتند و مخالفت می‌کردند.

نکته: اگرچه این مخالفت‌ها سرکوب می‌شد اما ماهیت واقعی حکومت بنی‌امیه را برای بسیاری از مسلمانان آشکار کرد و زمینه‌ساز انحطاط حکومت آنان گردید.

◀ قیام امام حسین (ع)

- به گواه بسیاری از مورخان، نهضت عاشورا و شهادت امام حسین (ع) نه تنها رویدادی سرنوشت‌ساز در تاریخ اسلام، بلکه در تاریخ جهان محسوب می‌شود.
- این واقعه تأثیر فکری، فرهنگی و سیاسی بسزایی بر جوامع مسلمان مخصوصاً شیعیان و حتی ملت‌های غیرمسلمان گذاشته است. در جدول برخی از مهم‌ترین قیام‌ها علیه امویان آمده است.

◀ قیام‌های ضد اموی

در جدول زیر با برخی از مهم‌ترین قیام‌های ضد اموی آشنا می‌شوید.

قیام / شورش	زمان و مکان	علت	نتیجه
قیام کربلا	محرم ۶۱ ق کربلا	امام حسین (ع) که خلافت یزید را قبول نداشت و نمی‌خواست با او بیعت کند، از مدینه به مکه و از آنجا رهسپار کوفه شد.	<ul style="list-style-type: none"> امام و یارانش به شهادت رسیدند و خانواده آن حضرت به اسارت گرفته شدند. «قیام کربلا زمینه‌ساز قیام‌های متعدد علیه حکومت اموی شد. این قیام‌ها گرچه در بسیاری از موارد به پیروزی نرسیدند، اما در متوقف کردن نقشه‌های درازمدت بنی‌امیه در محور اسلام، تأثیر خود را بر جای گذاشتند.
قیام مردم مدینه یا واقعه خزه	۶۳ ق مدینه	مردم مدینه به رهبری عبدالله بن حنظله انصاری در اعتراض به اقدامات یزید و کارگزاران او قیام کردند و حاکم شهر را بیرون راندند.	کشته شدن عده زیادی از مردم مدینه به دست مسلم بن عقبه ، فرمانده سپاه اموی
قیام توأبین	۶۵ ق کربلا	<ul style="list-style-type: none"> توأبین گروهی از مردم کوفه بودند که از گناه یاری نکردن امام حسین (ع) در کربلا توبه کردند. در حرکتی احساسی به قصد خون‌خواهی آن حضرت، به رهبری سلیمان بن صرد خزاعی، وارد جنگ با سپاه اموی شدند. 	شکست خوردن و کشته شدن بیشتر توأبین در جنگی نابرابر با سپاه اموی
قیام مختار	۶۶-۶۷ ق کوفه	<ul style="list-style-type: none"> مختار که عده زیادی از یاران او را ایرانیان (موالی) تشکیل می‌دادند، به خون‌خواهی امام حسین (ع) قیام کرد. بسیاری از عاملان واقعه کربلا را مجازات کرد. 	<ul style="list-style-type: none"> لشکریان عبدالله بن زبیر سپاه مختار را به دلیل وجود اختلاف و دودستگی میان اعراب و ایرانیان، شکست دادند. با تصرف کوفه، مختار و بسیاری از یارانش را کشتند.
شورش عبدالله بن زبیر	۶۱-۷۳ ق مکه	<ul style="list-style-type: none"> عبدالله بن زبیر با پناه جستن به مکه از بیعت با یزید سر باز زد. او پس از مرگ یزید خود را خلیفه خواند و از مردم بیعت گرفت. 	<ul style="list-style-type: none"> در زمان خلافت عبدالملک مروان، سپاه اموی به فرماندهی حجاج بن یوسف، به مکه حمله کرد. مسجد الحرام را که ابن‌زبیر در آنجا پناه گزیده بود، با متجنیق هدف قرار داد و سرانجام عبدالله بن زبیر را کشت.
شورش ابن‌اشعث	۸۱-۸۲ ق سیستان تا بصره	<ul style="list-style-type: none"> عبدالرحمن بن اشعث که از سوی حجاج، حاکم عراق، به فرماندهی سپاهی مأمور جنگ با خوارج و رتبیل، پادشاه کابل شده بود. چون نمی‌خواست از عراق دور شود، به همراه سپاهیانش بر حجاج و خلیفه اموی شورش کرد. 	حجاج، ابن‌اشعث را که بسیاری از موالی به او پیوسته بودند، شکست داد.
قیام زید بن علی	۱۲۲ ق کوفه	یزید فرزند امام سجاد (ع) در زمان خلافت هشام بن عبدالملک، در مخالفت با ظلم و ستم و فسق و فجور امویان قیام کرد.	یوسف بن عمر، حاکم اموی عراق، او و معدود افرادش را کشت.
قیام یحیی بن زید	۱۲۵ ق خراسان	<ul style="list-style-type: none"> یحیی بن زید، پس از شکست و قتل پدرش در کوفه به سوی نواحی داخلی ایران فرار کرد. وی در خراسان علم مخالفت با حکومت اموی برافراشت و عده زیادی از مردم به دور او جمع شدند. 	<ul style="list-style-type: none"> کشته شدن یحیی در جوزجان آویختن پیکر یحیی بر دروازه جوزجان تا زمان قیام ابومسلم خراسانی
قیام عبدالله بن معاویه	۱۲۷-۱۲۹ ق عراق و ایران	<ul style="list-style-type: none"> عبدالله بن معاویه از نوادگان جعفر بن ابی‌طالب با مشاهده اوضاع آشفته خلافت اموی در کوفه قیام کرد. مردم کوفه در حمایت از رهبر قیام سستی کردند، از این رو عبدالله به ایران رفت و با کمک ایرانیان با عاملان اموی درگیر شد. 	<ul style="list-style-type: none"> عبدالله در سال ۱۲۹ ق- در استخر فارس از عامل اموی شکست خورد و به هرات گریخت. در آنجا توسط عامل ابومسلم خراسانی دستگیر و سرانجام در زندان ابومسلم جان داد یا کشته شد.
قیام عباسیان	حدود ۱۳۰-۱۳۲ ق عراق و ایران	<ul style="list-style-type: none"> آشفته‌گی اوضاع حکومت اموی موجب شد که عباسیان نخست فعالیت‌های تبلیغی و سپس حرکت سیاسی و نظامی خود را برای کسب قدرت آغاز کنند. 	<ul style="list-style-type: none"> ابومسلم فرمانده سپاه جامگان، با شکست عاملان اموی در ایران و ورود به کوفه، ابوالعباس سفاح، از خاندان عباسی را به خلافت نشانید. ابومسلم، مروان بن محمد آخرین خلیفه اموی را کشت.

◀ امامان شیعه در دوره بنی امیه

با شهادت امام حسین (ع) امامت به تنها پسر باقی مانده ایشان یعنی امام سجاد (ع) انتقال یافت و پس از ایشان امام محمدباقر (ع) و امام جعفر صادق (ع) نیز عهده دار امامت مسلمین بودند.

در جدول زیر درباره این بزرگواران مطالبی را می خوانید.

امام حسین (ع)	امام حسین (ع) و ۷۲ تن از یاران باوفایش در اعتراض به حکومت فاسد و غاصب یزید در روز عاشورا در صحرای کربلا به شهادت رسیدند.
امام سجاد (ع)	<ul style="list-style-type: none"> • دوره امامت این امام بزرگوار یکی از سخت ترین دوران اهل بیت و شیعیان بود. • ایشان ضمن زنده نگاه داشتن نام امام حسین (ع)، به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت و با جلوگیری از ورود پیروان مکتب اهل بیت به درگیری های بی فایده، مانع نابودی شیعیان شد. • ایشان همچنین نقش تعیین کننده ای در عرضه تعالیم اسلامی داشت. • عبادات و مناجات های دلنشین آن حضرت و رساله حلقه ایشان مشهور است. • صحیفه سجاده، کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا از امام سجاد (ع)، نزد شیعیان جایگاه مهمی دارد.
امام محمد باقر (ع) و امام جعفر صادق (ع)	<ul style="list-style-type: none"> • این امامان بزرگوار با جریان های فکری متحرف مبارزه کرده و دست به تربیت شاگردان توانمند در زمینه معارف دینی مانند: فقه، حدیث، تفسیر و... زدند. • منظومه ای از معارف اسلامی با عنوان «مکتب اهل بیت» به وجود آوردند. • ایشان توانستند با بهره گیری از شرایط پدیدآمده، نهضت علمی وسیعی را سامان دهند. • نهضت علمی این دو امام چنان غنی بود که پیشوایان فکری و پیروان مذاهب غیرشیعی و حتی ادیان دیگر را تحت تأثیر قرار می داد.

◀ قیام عباسیان و سقوط امویان

در نمودار زیر، چگونگی قیام عباسیان و در نتیجه سقوط امویان قابل مشاهده است اما پیش از آن بدانید که عباسیان یا بنی عباس، خاندانی منسوب به عباس بن عبدالمطلب، عموی پیامبر هستند.

◀ امویان اندلس

پس از سقوط خلافت اموی، یکی از نوادگان هشام بن عبدالملک به نام عبدالرحمان بن معاویه، به شمال آفریقا فرار کرد. او توانست شهر قرطبه در اندلس را تصرف و در سال ۱۲۸ ق. حکومت امویان را در آن جا پایه گذاری کند. خاندان اموی با سرکوب شورش های داخلی و دفع حملات مسیحیان تا سال ۴۲۲ ق. به صورت مستقل از خلافت عباسیان، بر سرزمین اندلس حکومت کردند. پس از آن، خاندان های مسلمان دیگری بر سر کار آمدند که اتحاد و انسجام مناسبی نداشتند: به همین دلیل اندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی دچار ضعف و انحطاط شد.

مسیحیان از این وضعیت استفاده کردند و به تدریج به فرمانروایی مسلمانان بر آن سرزمین پایان دادند.

میراث تمدنی مسلمانان در آندلس

فرهنگ و تمدن اسلامی در اندلس رو به شکوفایی رفت. در این جدول با برخی جنبه‌های آن یعنی اقتصاد، علم و معماری آشنا خواهید شد.

رفاه و رونق اقتصادی

- دوران حکومت مسلمانان در آندلس با شکوفایی اقتصادی و پیشرفت‌های علمی و تمدنی همراه بود.
- اسپانیای مسلمان، در مجموع، سرزمین ثروتمندی با شهرهای آباد و پرجمعیت بود.
- شهرهای آندلس دارای مراکز اقتصادی مهم و بازارها و کارگاه‌های صنعتی زیادی بود.
- بازرگانی داخلی و خارجی در مسیرهای دریایی و زمینی رونق چشمگیری داشت و تجار ارتباط گسترده‌ای را با سرزمین‌های حوزه دریای مدیترانه و دیگر مناطق دور و نزدیک برقرار کرده بودند.

پیشرفت علمی

- برجسته‌ترین میراث اسلامی آندلس در عرصه علم و اندیشه نمایان شد.
- مسلمانان آندلس نقش مؤثر و پویایی در رشته‌های گوناگون، مانند علوم و معارف از قبیل تفسیر، حدیث، داروسازی، ریاضیات، نجوم، فلسفه و... داشتند.
- بخش قابل توجهی از پیشرفت علمی اروپاییان در قرون بعد، نتیجه آشنایی آن‌ها با دستاوردهای مسلمانان بود.

شکوفایی معماری

- آندلس در عرصه معماری بسیار شکوفا بود. مسجدجامع قرطبه و کاخ الحمراء غرناطه دو شاهکار معماری جهان اسلام‌اند.

کاخ الحمراء - غرناطه

مسجدجامع - قرطبه

درس هفتم: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

پس از امویان یکی دیگر از خاندان‌های قریش به نام بنی عباس، خلافت را به دست گرفت. حکومت عباسیان تا هنگام یورش مغولان به بغداد و کشته شدن آخرین خلیفه عباسی دوام آورد. در این درس چه چیز را می‌خواهیم بررسی کنیم؟ تحولات سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی مهمی را که به وقوع پیوست و سرنوشت جهان اسلام را تحت تأثیر قرار داد. راستی، پس از خلافت عباسی، گوشه‌چشمی هم به تحولات و شکل‌گیری خلافت فاطمی خواهیم داشت.

سیاست و حکومت در عصر خلافت عباسی

در اینجا قصد داریم شما را با فراز و نشیب سیاست و خلافت عباسی در دوره‌های مختلف آشنا کنیم: پس خوب این درس را بخوانید.

استقرار و تثبیت خلافت

- ابومسلم و سپاهیان‌ش پس از شکست سپاه اموی، وارد کوفه شدند و با ابوالعباس سفاح به‌عنوان خلیفه مسلمین بیعت کردند.
- عباسیان برای اثبات حقیقت خود به خویشاوندی با عباس بن عبدالمطلب، عموی پیامبر، تأکید داشتند و خود را مصداق اهل بیت و شایسته جانشینی پیامبر می‌دانستند. از این رو سفاح در ابتدا مدعی بود که جانشینی پیامبر حق خاندان او بود اما امویان آن را به زور غصب کردند.
- پس از سفاح، برادرش منصور به خلافت رسید که نقش زیادی در تحکیم و تثبیت حکومت عباسیان داشت.

- بدین گونه با ۱ از میان برداشتن رقیبان و مخالفان داخلی، ۲ بنای پایتخت جدید و ۳ پایه‌ریزی تشکیلات سیاسی - نظامی در زمان منصور، خلافت عباسیان استوار شد و تمام سرزمین‌های اسلامی به استثنای آندلس تحت فرمان آنان درآمد.

نکته: شهر بغداد از دو بخش **بغ** و **داد** به معنای **آفریده خدا** تشکیل شده است. این شهر نزدیک **تیسفون**، پایتخت ساسانیان بود و بر اساس سنت شهرسازی ایران باستان ساخته شد.

دوره‌های خلافت عباسیان

دوران خلافت عباسیان به لحاظ قدرت و نفوذ خلفا به دو دوره شکوفایی و تضعیف تقسیم می‌شود که در جدول زیر آن دو را بررسی می‌کنیم.

دوره‌ها	ویژگی‌ها
دوره نیرومندی و شکوفایی (۱۳۲-۲۳۲ ق)	<ul style="list-style-type: none"> • خلفا قدرت و نفوذ زیادی داشتند و توانسته بودند یکپارچگی قلمرو خود را حفظ و قیام‌ها و شورش‌های مختلف را سرکوب کنند. • بر تمام امور سیاسی، نظامی، اداری و دینی سیطره کامل داشتند. • حاکمان ولایات، فرماندهان نظامی و بسیاری از کارگزاران حکومتی را عزل و نصب می‌کردند. • دستور به جنگ و صلح می‌دادند. • همه خلفای این دوره قدرتمند بودند اما منصور، هارون الرشید و مأمون به مراتب قدرت و تأثیرگذاری بیشتری در تاریخ این سلسله داشتند.
دوره ضعف و تجزیه	<p>نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان</p> <ul style="list-style-type: none"> • از ویژگی‌های بارز عباسیان دوری کردن از سیاست عرب‌گرایی بود. • ایرانیان در کنار اعراب از جایگاه ممتاز و نقش مهمی در اداره خلافت برخوردار بودند و به متاصب مهم وزارت و فرماندهی سپاه و حکومت ولایات منصوب می‌شدند. • علاوه بر ابومسلم، خاندان‌های برمکی و سهل نیز در دستگاه خلافت عباسیان نفوذ و قدرت فراوانی داشتند. • هارون الرشید مقام و حتی جانش را مدیون دبیر و مربی خویش، یحیی پسر خالد برمکی بود. • یحیی و پسرانش در طول هفده سال، دارای چنان قدرتی بودند که این دوره در تاریخ به‌عنوان دوران حکومت برمکیان معرفی شده است اما سرانجام به‌طور ناگهانی و بی‌رحمانه به دستور خلیفه از بین رفتند. • فضل‌بن سهل و برادرش حسن‌بن سهل که دست‌پرورده برمکیان بودند، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات خلافت در زمان مأمون داشتند. • هارون دو پسرش امین و مأمون را به ترتیب به‌عنوان ولیعهد برگزید. • مأمون با تدبیر و شمشیر خاندان سهل و طاهر بن حسین (ذوالیمینین)، برادرش را شکست داد و خلیفه شد. • پس از آن فضل‌بن سهل، وزیر مأمون و حسن‌بن سهل، حاکم عراق شد. • خلیفه، مأمون، تحت تأثیر وزیر خود، پایتخت را از بغداد به مرو برد و لباس و پرچم سپاه را که نشان عباسیان بود، به رنگ سبز درآورد. • بزرگان عرب در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهل بر امور خلافت به دشمنی پرداختند و درصدد بودند که مأمون را خلع کرده و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بتهنیتند. به همین دلیل مأمون تصمیم گرفت که وزیر خود را به قتل برساند و برادر او را خانه‌نشین کند. خلیفه دوباره جامه سپاه به تن کرد و بغداد را مرکز خلافت قرار داد.
دوره ضعف و تجزیه	<p>ویژگی‌ها</p> <ul style="list-style-type: none"> • با اتمام حکومت مأمون و خارج شدن اداره امور از دست وزیران ایرانی، حکومت عباسی ضعیف شد. • جانشینان مأمون، سپاهی از غلامان ترک که در سرحدات ماوراءالنهر اسیر شده بودند و در تیراندازی و سوارکاری مهارت داشتند، تشکیل دادند. • فرماندهان این سپاه با لقب امیرالامراء، قدرت را به دست گرفتند و بر امور خلافت تسلط پیدا کردند که این خود سرآغاز هرج و مرج بود. • قیام‌های ضد عباسیان و جنبش‌های استقلال طلبانه در بخش‌های وسیعی از قلمرو خلافت، از جمله ایران و شمال آفریقا و مصر شکل گرفت. • برخی از رهبران این جنبش‌ها موفق شدند سلسله‌های حکومتی مستقلی را تأسیس کنند که این به منزله کاهش قدرت و اختیارات خلفای عباسی بود. • دامنه قدرت سیاسی و اداری خلفا به بغداد محدود شد و حتی برخی امیران بر پایتخت تسلط یافتند. • با این حال احترام و جایگاه دینی خلفا محفوظ ماند و بسیاری از حاکمان برای توجیه مشروعیت حکومت و مقبولیت نزد مردم، نیازمند فرمان و لواء خلیفه بودند و خود را مطیع اوامر او نشان می‌دادند.

نکته: ترکان امیرالامراء خودسرانه خلیفه‌ای را خلع و فردی دیگر از خاندان بنی‌عباس را بر جای می‌نشانند: حتی برخی از خلفا به دست این امرا کشته یا کور شدند.

نظام اداری

نظام اداری عباسیان نسبتاً پیشرفته بود ولی بد نیست چگونگی نظام اداری در عصر خلفا را بررسی کنیم:

- تشکیلات اداری و مالی حکومت اسلامی در زمان پیامبر بسیار ساده بود.
- اعراب مسلمان به دلیل نداشتن سررشته در تشکیلات اداری، پس از فتح ایران، شام و مصر، تشکیلات سرزمین‌های فتح‌شده را حفظ کردند و اداره آن‌ها را به حکام محلی سپردند.
- پیشینه تأسیس دیوان در دوران اسلامی به زمان **عمر بن خطاب**، خلیفه دوم بازمی‌گردد. عمر بن خطاب به پیشنهاد **هرمزان**، یکی از فرماندهان اسیر ایرانی، **دیوان جند (سپاه)** را در مدینه تشکیل داد.
- به دستور **عبدالملک مروان**، خلیفه اموی، خط و زبان دیوان از فارسی به عربی برگردانده شد.
- در دوره نخست خلافت عباسیان، تشکیلات اداری (دیوانی) منظم با اقتباس از **نظام دیوانی عهد ساسانیان** شکل گرفت.
- منصب وزارت**، با الگو گرفتن از دوره ساسانی به وجود آمد و وزیر در رأس تشکیلات دیوانی قرار گرفت.

مهم ترین دیوان های دوره عباسیان

در جدول زیر با مهم ترین دیوان های عصر عباسی آشنا می شوید.

نام دیوان	وظایف
جند (سپاه)	سرشماری و تهیه اسامی جنگاوران: تأمین تدارکات و ملزومات سپاه
خراج (استیفاء)	ارزیابی، محاسبه و گردآوری مالیات زمین های کشاورزی
بیت المال	ثبت، نگهداری و توزیع اموال عمومی و درآمدهای حکومت اسلامی
برید	جمع آوری اخبار از نقاط مختلف و ارسال آن ها به مرکز: انتقال فرمان ها و نامه های حکومتی
انشاء (رسایل)	نگارش، تنظیم، ثبت، ارسال و دریافت نامه های حکومتی
مظالم	رسیدگی به دعاوی و شکایتهای طرح شده
جسبه	نظارت بر اخلاق عمومی و احکام شرع، امور بازار و مشاغل از جمله قیمت ها و ترازوها، امور مربوط به معابر عمومی و ساختمان ها

نهضت علمی و فکری مسلمانان

شکوفایی تمدن اسلامی در قرن های چهارم و پنجم هجری متکی بر نهضتی علمی، فکری و فرهنگی بود. در جدول زیر زمینه ها، علل و برخی ابعاد مهم این نهضت بررسی می شود.

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری در دوران عباسیان

- **آموردهای قرآن و احادیث پیامبر**، انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جست و جوی دانش و علم آموزی ایجاد کرد.
- **خروج مسلمانان** از شبه جزیره عربستان و فتح **سرزمین های** مانند ایران، شام، مصر و... که از پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند، زمینه ارتباط فکری و فرهنگی مسلمانان با دیگر فرهنگ ها را فراهم آورد.
- **حضور پیروان ادیان دیگر** از جمله یهودیان، مسیحیان، زرتشتیان و... در کنار مسلمانان سبب شد تا پیروان اسلام برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیراسلامی به علوم عقلی و به خصوص علم کلام توجه نشان دهند.
- **بروز اختلافات دینی** در میان مسلمانان و **شکل گیری فرقه ها** و مذاهب اسلامی نیز به **گسترش علم کلام** کمک کرد.
- **حمایت مادی و معنوی** برخی خلفا و فعالیت آن ها نیز سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش در میان مسلمانان داشته است.

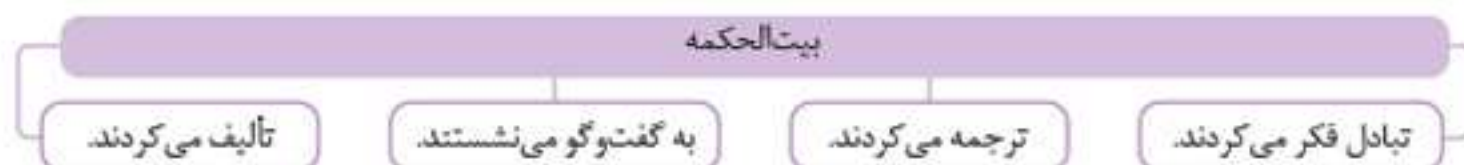
اوج گیری فعالیت های علمی و فکری مسلمانان

- **با به قدرت رسیدن عباسیان و مشارکت ایرانیان**، فعالیت های علمی و فکری به خصوص در دوران هارون الرشید، افزایش یافت.
- **خاندان برمکی و سهل**، نقش مهمی در گسترش نهضت علمی و فکری داشتند.
- **مهم ترین مراکز علمی و آموزشی، بیت الحکمه و رصدخانه بغداد** بود.

نهضت ترجمه

- منظور از نهضت ترجمه، جنبش **القیاس و انتقال** آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آن ها به زبان عربی در دوره عباسیان بود.
- نهضت ترجمه تأثیر بسیار زیادی در پیشرفت های علمی، فکری و شکوفایی تمدن مسلمانان داشت.
- در طول این نهضت (از نیمه قرن دوم تا اواخر قرن چهارم هجری) تعداد زیادی از آثار علمی در موضوعاتی همانند فلسفه، موسیقی، سیاست و... از زبان های پهلوی (ایرانی)، سریانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی) به عربی، ترجمه شد.
- در **بیت الحکمه**، تعداد زیادی از مترجمان به ترجمه کتاب از زبان های مختلف به عربی اشتغال داشتند که مشهورترین مترجمان، حنین بن اسحاق، اسحاق بن حنین، بتوموسی (برادران خوارزمی) و خاندان بختیشوع بودند.
- **بیت الحکمه** علاوه بر ترجمه متون، کانونی برای بحث و گفت و گوی علمی و تبادل افکار نیز بود.
- **مامون علاقه فراوانی** به مباحث و مناظره های علمی داشت.

• به نمودار زیر دقت کنید در این نمودار چهارتا از مهم ترین فعالیت های بیت الحکمه ذکر شده اند. آن ها را خوب حفظ کنید.

نقش علمی و فرهنگی امامان شیعه

در این بخش قصد داریم تا به مهم ترین فعالیت های امامان شیعه که نقش مهمی در نهضت علمی دوره عباسیان ایفا کردند، بپردازیم.

• **امام صادق (ع):**

- در زمان **امام صادق (ع) جریان وکالت** آغاز و در دوران امامان بعدی به اوج خود رسید.
- وکلای ائمه کسلی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده و با اجازه آن ها به عنوان مرجع امور دینی مردم در شهرهای مختلف، ایفای نقش می کردند.
- این جریان تا دوران غیبت نیز تا مدتی ادامه یافت و در پی آن **مرجعیت شیعی** شکل گرفت.

• امام کاظم (ع):

تا سال ۱۶۹ ق. در مدینه به بیان تعالیم اسلام و تربیت شاگردان اشتغال داشت. ایشان شیعیان را از همکاری با عباسیان منع می‌کرد و در موقعیت‌های مختلف با سخنانی صریح به نفی حاکمیت عباسیان می‌پرداخت؛ به همین دلیل به دستور مهدی و هارون عباسی به زندان افتاد و سرانجام در زندان به شهادت رسید.

• امام رضا (ع):

دوره زندگی امام رضا (ع) همزمان با دوران خلافت امین و مأمون بود. مأمون به دلیل کسب حمایت شیعیان، مهار قیام‌های علویان و جلب اعتماد اهل خراسان، امام رضا (ع) را از مدینه به مرو منتقل و مجبور به پذیرش مقام ولایتعهدی خود کرد.

امام رضا (ع) در توس توسط مأمون مسموم شد و به شهادت رسید.

• حتماً به دو نکته زیر توجه داشته باشید:

نکته ۱: مأمون در مسیر بغداد، در سرخس، وزیر ایرانی خود فضل بن سهل را کشت. **نکته ۲:** فعالیت امامان بعد از امام رضا (ع) یعنی امام جواد (محمدتقی) (ع)، امام هادی (ع) (علی‌التقی) و امام حسن عسکری (ع) تا عصر غیبت امام مهدی (عج)، بر ۱. تربیت شاگردان، ۲. مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، ۳. حفظ جامعه شیعی و ۴. مبارزه با جریان‌های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه متمرکز بود. آنان به شدت تحت مراقبت جاسوسان و دستگاه امنیتی خلافت عباسی قرار داشتند و ناگزیر به اقامت در سامرا شدند.

← خلافت فاطمیان

فاطمیان، خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند. اسماعیلیه شاخه‌ای از مذهب شیعه هست که اسماعیل، پسر امام جعفر صادق (ع) را که قبل از آن وفات یافته بود، به‌عنوان امام هفتم می‌دانند. یک گروه از اسماعیلیان فاطمیان بودند که به استمرار امامت فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند و از این رو خلفای فاطمی، خود را نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق (ع) می‌شمردند.

← تأسیس و تشبیت و سقوط خلافت فاطمیان

در زمان خلافت عباسیان، یکی از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق (ع) به نام عبیدالله مهدی، حکومتی در شمال آفریقا (تونس و مراکش) بنیان نهاد. خلفای فاطمی، مصر را تصرف و قاهره را پایتخت قرار دادند تا با بغداد رقابت کنند؛ سپس منطقه شام را نیز گرفتند. خلافت فاطمیان در زمان مستنصر به اوج قدرت سیاسی و شکوه رسید. در اواخر حکومت مستنصر، حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد و سرانجام توسط صلاح‌الدین ایوبی منقرض شد. حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو خلافت فاطمی و سپس شروع جنگ‌های صلیبی، وضعیت آن‌ها را بدتر کرد.

• روابط فاطمیان و عباسیان

روابط فاطمیان و عباسیان همواره خصومت‌آمیز بود. فاطمیان خلافت را حق خود می‌دانستند و با فرستادن مبلغ به سرزمین‌های دور و نزدیک و گسترش دعوت اسماعیلی، خشم و وحشت خلفای عباسی را برانگیخته بودند.

برخی از مبلغان علاوه بر تبلیغ علیه دشمنان خود، اقدام به عملیات سیاسی و نظامی نیز می‌کردند. در مقابل، عباسیان نیز کوشیدند از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود و نیز تبلیغات گسترده، برای مقابله با خلافت فاطمی استفاده کنند.

← اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فاطمیان

یکی از نویسندگان دوره فاطمیان می‌گوید: «کتابخانه کاخ قاهره از شگفتی‌های دنیاست و گویا در تمام جهان اسلام، کتابخانه‌های بزرگ‌تر از کتابخانه قاهره که در قصر قرار دارد، نیست... و گفته می‌شود که ششصد و یک هزار کتاب دارد و از خطوط منسوب به صاحبانش (نسخه‌های خطی) در آن بسیار هست» راست یا دروغ این سخن با بررسی اوضاع اجتماعی و سیاسی فاطمیان که در جدول زیر آمده مشخص می‌شود.

ابعاد	ویژگی‌ها
سیاست / مذهبی	• خلافت فاطمی نسبت به ترویج مذهب تشیع اسماعیلی و رواج آیین‌های شیعی توجه جدی داشتند و در حمایت از عالمان شیعه تلاش زیادی می‌کردند. • اهل تسنن نیز در زمان آنان، آزادانه به زندگی و فعالیت دینی می‌پرداختند.
فعالیت‌های علمی و فرهنگی	• مذهب اسماعیلیه از مذاهب عقل‌گرا بود و به علوم مختلف از جمله فلسفه و کلام توجه خاصی نشان می‌داد. • قاهره مرکز فعالیت وسیع علمی و آموزشی گوناگونی بود. • دانشگاه الازهر در قاهره توسط فاطمیان تأسیس شد و مرکز علمی دیگر به نام دارالعلم (الحکمه) تأسیس شد که استادان بزرگی در آن به تدریس علوم مختلف از قبیل نجوم، طب، ادیان و... پرداختند. (مقابله با بیت‌الحکمه بغداد) • هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی، تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود.
معماری	• آن‌ها شهرهای مختلفی را بنا کردند که باشکوه‌ترینشان، قاهره بود. • مساجد جامع اهر، جامع حاکم و جامع اقر از مشهورترین آثار معماری این عصر در قاهره به‌شمار می‌روند.
هنر و صنایع	• از جمله هنرهای رایج آن زمان، می‌توان به نقاشی، شیشه‌گری، کاشی‌کاری و... اشاره کرد. • هنرمندان آن دوره در برخی از هنرها مانند شیشه‌گری، بلورسازی و سفالگری به نوآوری پرداختند و شیوه‌های جدیدی را ابداع کردند. • مراکز و کارگاه‌های پارچه‌بافی در عصر فاطمیان در شهرهای مختلف مصر از جمله قاهره، مشغول تولید انواع متسوجات بودند و برخی از این مراکز، پارچه‌های گران‌قیمت که مخصوص خلفا و دولتمردان فاطمی بود، تولید می‌کردند.

فصل سوم: ایران، از ورود اسلام تا پایان صفویه

درس هشتم: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ظهور...

حمله اعراب مسلمان به ایران که منجر به سقوط ساسانیان و آغاز دوران اسلامی شد، رویداد مهمی در تاریخ کشور ما به شمار می‌رود تا جایی که آن را به دو دوره پیش از اسلام یا ایران دوره باستان و ایران اسلامی، تقسیم می‌کنند. در این درس با چگونگی فتح ایران توسط اعراب و تحولات مهم سیاسی، اجتماعی و فرهنگی پس از آن آشنا می‌شوید.

← فتح ایران

اعراب به دلیل مجاورت با مرزهای جنوب و جنوب غربی ایران، متوجه ایران عصر ساسانی شدند.

← ساسانیان و اعراب

در دوران باستان، قبایل بیابان گرد عرب که در مجاورت مرزهای جنوب و جنوب غربی می‌زیستند، مکرر به شهرها و آبادی‌های مرزی میهن ما هجوم می‌آوردند: به همین دلیل حکومت ساسانیان، علاوه بر زنجیره‌ای از پادگان‌شهرها که در مرزهای جنوب غربی قلمرو خود ایجاد کرده بود، دولت دست‌نشاندهای از طایفه عرب **آلمُنْدَر (لخمیان)** را در حیره بر سر کار آورد تا در برابر یورش اعراب بدوی از مرزهای ایران دفاع کنند. در جنوب غیر از بحرین و عمان که جزء سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنجا حکومت می‌کردند، **یمن** نیز از زمان **خسروانوشیروان به تصرف ساسانیان درآمد.**

← اوضاع ایران در آستانه حمله اعراب

هم‌زمان با ظهور اسلام، وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران چندان مناسب نبود. در نمودار زیر، برخی از مهم‌ترین جنبه‌های آن مورد بررسی قرار می‌گیرد:

وضعیت سیاسی

1 جنگ‌های طولانی و پرخرج با روم در غرب 2 نبردهای پی‌درپی با اقوام بیابانگرد در مرزهای شرقی 3 اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف 4 آشفتگی حکومتی و بر تخت نشستن شاهان متعدد در مدت‌زمان کوتاه پس از خسرو پرویز

وضعیت اجتماعی

1 جدایی و فاصله طبقات جامعه ایران از یکدیگر 2 اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی 3 تنگ‌نظری موبدان و دخالت آنان در امور کشور

وضعیت اقتصادی

1 شیوع بیماری مرگبار طاعون 2 طغیان شدید رودهای دجله و فرات 3 ورود خسارت به زمین‌های حاصلخیز آسورستان (بین‌التهرین، سواد و عراق)

نکته: از میان برداشتن دولت آل‌مندر (لخمیان) توسط خسرو پرویز موجب شکست سپاه ساسانی مقابل قبیله‌های عرب مجاور مرزهای ایران و از بین رفتن ابهت و عظمت ساسانی در چشم اعراب و آغاز هجوم آنان به کاروان‌ها و آبادی‌های مرزی ایران شد.

← نخستین برخوردهای مسلمانان با ایرانیان

پیش از فتوحات، مسلمانان با ایرانیان برخوردهایی داشتند و نیز برخی از ایرانیان اسلام آوردند که به ترتیب چگونگی این حوادث در زیر آمده است.

1. خسرو پرویز دعوت پیامبر به اسلام را نپذیرفت و به باذان (حاکم ایرانی یمن) دستور داد به حجاز برود و پیامبر را دستگیر کند و به تیسفون بفرستد.
2. بنا بر روایتی دیگر، پیامبر خبر کشته شدن خسرو پرویز را به باذان داد و او نیز همراه دیگر ایرانیان یمن اسلام آورد. (ایتان پس از سلمان فارسی ایمان آوردند و در خلال شورش‌هایی به‌خصوص در برابر از دین برگشتگان و پیامبران دروغین، رشیدانه جنگیدند و اسلام آوردن خود را ثابت کردند).
3. اسلام به یمن، بحرین و عمان در زمان پیامبر راه یافت. مرزبانان مناطق تاب مقاومت با مسلمین را نداشتند و زرتشتیان بحرینی، به اطاعت مسلمانان و پرداخت جزیه گردن نهادند.

← حمله اعراب مسلمان به ایران

در شرایطی که دربار ساسانی دچار اختلاف و آشفتگی بود، اعراب مسلمان در اواخر دوران خلافت ابوبکر به منطقه سواد حمله کردند و تعدادی از آبادی‌ها و شهرهای آن منطقه را به جنگ و یا صلح گشودند. در زمان خلافت **عمر بن خطاب** حملات جدی‌تر شد. این حملات در زمان **یزدگرد سوم** صورت گرفت که به واسطه جلوس او، امور کشور کمی سامان یافته بود. با وجود این، طی حملاتی، ایران فتح شد و بساط سلطنت ساسانی نیز فروپاشید.

• در جدول زیر با اصلی‌ترین جنگ‌هایی که به پیروزی مسلمانان و فتح ایران ختم شد، آشنا می‌شوید.

جنگ‌های بین ایران و اعراب مسلمان	
نام جنگ	نتیجه
چسر یا پل (۱۲ ق)	• شکست اعراب مسلمان • باز پس گرفتن متصرفات توسط سپاه ایران
قادسیه (۱۴ ق)	• شکست ایران • تصرف تیسفون، پایتخت ساسانیان • ناامید شدن رستم فرخزاد از پیروزی
جلولا (۱۶ ق)	• شکست سپاه ایران • سقوط تیسفون
نهایند (فتح‌الفتوح) (۲۱ ق)	• شکست سپاه ایران • قطعی شدن سرنوشت حکومت ساسانی • ورود مسلمانان از هر سو به داخل ایران • گشوده شدن شهرها و ولایات به جنگ و صلح

• نمودار زیر به عوامل شکست ایرانیان در جنگ قادسیه اشاره می‌کند:

◀ دو قرن حکومت اعراب بر ایران

پس از فتح ایران توسط مسلمین، حکومت سیاسی بومی در سرتاسر قلمرو ایران به وجود نیامد و اعراب بر آن تسلط یافتند اما از آنجایی که این سرزمین آن‌چنان بزرگ بود و از طرف دیگر هم، اعراب تجربه‌ای در حکومت‌داری نداشتند، اوضاع آشفته شد. در سه دوره خلفای راشدین، امویان و عباسیان، ایران در این اوضاع نابسامان به سر می‌برد. در جدول زیر وصف آن آمده است.

دوره‌ها	ویژگی‌ها
عصر خلفای نخستین	• هر شهری که توسط اعراب مسلمان فتح می‌شد به فرمان خلیفه، شخصی از میان فرماندهان سپاه یا صحابه به حکومت آنجا می‌رسید. • اداره امور دیوانی چون گذشته در اختیار ایرانیان بود. • محاسبه و دریافت مالیات‌ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می‌گرفت و دفترهای دیوانی به زبان پهلوی بود. • سکه‌های ساسانی همچنان در گردش بود.
دوره خلافت امویان	• در زمان امویان مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می‌شد. • در مواقعی خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مثل خراسان و آذربایجان به‌طور مستقیم دخالت می‌کردند. • حکومت شهرها و مناطق مختلف دنیای اسلامی از جمله ایران در انحصار کامل اشرافیت اموی و سران قبیله‌های عرب متحد آنان بود. • زیاده‌بین آبی، پسرش عبدالله، حجاج بن یوسف ثقفی و یوسف بن عمر از والیان معروف اموی بودند که بر عراق و ایران فرمان راندند.
عصر خلافت عباسیان	• با روی کار آمدن خاندان عباسی و انتقال مرکز خلافت از دمشق به بغداد، در سرزمین‌های ایرانی شرایط به نفع ایرانیان تغییر یافت. • برخی سیاست‌مداران و دیوان‌سالاران ایرانی به متصب‌های مهم نظامی و سیاسی دست پیدا کردند. • تلاطم سلطه اعراب بر ایران و برخی اقدامات عباسیان زمینه ناخشنودی و مخالفت ایرانیان را نسبت به خلافت عباسی فراهم آورد.

نکته: ۱ مهاجرت قبیله‌های عرب به ایران در قرن اول (دوران خلافت اموی)، یکی از رویدادهای مهمی است که آثار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زیادی برجا گذاشت. این مهاجرت‌ها از دوران فتوحات به منظور تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد و در دوره امویان شدت یافت: برای مثال در زمان معاویه ۵۰ هزار مرد جنگی عرب به همراه خانواده‌شان به ایران کوچ کردند.

۲ ساکنان شهرهایی مثل همدان، ری، فارس و به‌خصوص استخر که خاستگاه خاندان ساسانی بود، بارها بر اعراب شوریدند ولی چون هماهنگ نبودند کار به جایی نبردند.

درس چهارم: اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ...

آشنایی با اوضاع اجتماعی، تحولات اقتصادی و جنبه‌های مختلف حیات علمی و فرهنگی ایران دوره قاجار نظیر هنر و معماری، از مباحث مهم و کلیدی در مطالعات تاریخی این دوره محسوب می‌شود. به عبارت دیگر اگر می‌خواهید تأثیر گذاری غرب و تحولات آن بر ایران (از نظر سایر جنبه‌ها) و تحولات داخلی ایران را بشناسید، لازم است که این درس را خوب بخوانید.

اوضاع اجتماعی

جامعه ایران در دوره قاجار شامل اقوام و گروه‌های زیر بود:

۱. روستاییان:

به جز اربابان و زمین‌داران، اغلب بی‌زمین بودند که در اراضی مالکان کار می‌کردند. کم و بیش تحت ستم اربابان و مأموران مالیاتی بودند.

۲. ایلات و عشایر:

در رأس ایلات، سران ایل قرار داشتند. همه مناسبات و روابط حکومت و ایل زیر نظر سران ایل بود. افراد ایل به سبب کارهایی که برای سران ایل انجام می‌دادند، نسبت به روستاییان وضعیت بهتری داشتند. از منابع تأمین نیروی نظامی حکومت قاجار به‌شمار می‌رفتند. سران ایلات اغلب در مناطق نفوذ خود به‌طور مستقل حکومت می‌کردند.

۳. شهرنشینان:

در شهرها گروه‌های مختلفی از قبیل مقام‌ها و کارگزاران حکومتی، علما و دانشمندان، اصناف و پیشه‌وران، کارگران و بازرگانان زندگی می‌کردند. برخی از مردم شهر نیز بیکار و تهی‌دست بودند. افراد نسبت به محلات خود شدیداً احساس تعلق و افتخار می‌کردند. عوامل مختلف قومی، مذهبی و شغلی سبب تمایز و تفاوت در بین اهالی یک شهر در محلات گوناگون می‌شد. یکی از گروه‌های اجتماعی عصر قاجار که در شهرها و روستاها زندگی می‌کردند، روحانیون بودند.

۴. روحانیون:

به دلیل بافت و ساختار مذهبی جامعه سنتی دوره قاجار در میان اقشار مختلف، نفوذ فراوانی داشتند و متصدی امور دینی بودند. به سبب نظارت بر موقوفات و دریافت وجوه شرعی از نظر مالی مستقل از حکومت بودند. به دلیل عدم وابستگی به حکومت و آموزه‌های دین در مقاطعی از تاریخ معاصر ایران در برابر قدرت‌های خارجی ایستادگی کردند و اقدامات شاهان و درباریان قاجار را به چالش کشیدند.

نکته: بازارها هسته اصلی نظام اقتصادی و اجتماعی شهرها بودند و شالوده زندگی اجتماعی و اقتصادی را در مراکز شهری تشکیل می‌دادند. هر حرفه، کسب‌وکاری در بازار داشت و هر صنف در یک راسته فعالیت می‌کرد.

اوضاع اقتصادی

در دوره قاجار به دلیل تحولات جهانی و تغییرات مناسبات سیاسی، وضعیت اقتصادی کشورمان نیز تا حدودی دستخوش تحولاتی نسبت به دوره‌های قبل شد.

نظام تولید

در دوره قاجار سه شیوه تولید وجود داشت:

شیوه‌های تولید در عصر قاجار

• در این شیوه ساکنان روستاها و کشاورزان از تولید سهم معینی را دریافت می‌کردند.
• روستاییان بی‌زمین اغلب روی اراضی مالکان کار می‌کردند.
• در ازای بهره‌برداری از ملک ارباب، گاه تا یک سوم محصول را به‌عنوان بهره مالکانه به او تحویل می‌دادند: بخشی را نیز به‌عنوان مالیات به دولت می‌پرداختند و بخشی هم سهم خودشان می‌شد.

سهم‌بری دهقانی

• ویژه اقتصاد شهری بود.
• این گروه از کارگران و اصناف و تولیدکنندگان شهری در کارگاه‌ها و مراکز تولید شهری به کار اشتغال داشتند.

خرده‌کالایی دولتی و خصوصی

مختص ایلات و کوچ‌نشینان بود: مانند تولید گوشت، پوست، پشم، گلیم، فرش، ایلپاتی، لبنیات و...

شباتکاری (شباتی) یا ایلپاتی

با سقوط صفویان و بحران‌ها و تحولات پس از آن، اوضاع اقتصادی و حرفه‌های تخصصی ایران دچار تحولاتی شد. در جدول زیر با وضعیت صنایع و تأثیر واردات خارجی به آن، کشاورزی و فرش در دوره قاجار آشنا می‌شوید.

صنایع و تأثیر واردات خارجی بر آن	کشاورزی	فرش در دوره قاجار
<ul style="list-style-type: none"> • آغاز بحران‌های شدید سیاسی و نظامی با سقوط صفویان و رکود در عرصه اقتصادی و تولید رونق صنایع دستی در اوایل دوره قاجار • عدم ورود کالاهای اروپایی به ایران به علت جنگ‌های ناپلئون در اوایل قاجار • سرازیر شدن سیل کالاهای اروپایی با پایان یافتن جنگ در اروپا • انحطاط تدریجی صنایع دستی ایران و نابودی مراکز قدیمی و پررونق صنایع دستی ایران مثل کاشان، اصفهان، شیراز، کرمان و یزد. • ضربه شدید ورود محصولات صنعتی انگلستان، به صنایع ایران 	<ul style="list-style-type: none"> • افزایش تولید و صادرات پنبه از ایران به روسیه به دلیل جنگ‌های استقلال آمریکا • اقدامات بازرگانان روسی و ارمنی برای افزایش تولید و صادرات پنبه از ایران به روسیه: ۱. حمایت مالی ۲. نصب دستگاه‌های پنبه پاک‌کنی ۳. توزیع بذر ۴. بالا بردن استانداردهای تولید • تجاری شدن کشاورزی در عصر قاجار تغییر زیادی در کشاورزی ایجاد نکرد اما افزایش درآمد مالکان و مشارکت تجار ایرانی و خارجی موجب افزایش صدور محصولاتی مانند پنبه و تریاک شد. با ورود محصولات جدید کشاورزی مانند نخودفرنگی، گوجه‌فرنگی و سیب زمینی از اروپا به ایران، تحول عظیم در شیوه تغذیه ایرانی به وجود آمد. (سیب زمینی محصول مهمی بود و در زمان مظفرالدین‌شاه برای مقابله با قحطی، کشاورزان به کشت آن تشویق شدند). 	<ul style="list-style-type: none"> • رشد چشمگیر صادرات فرش به کشورهای جهان، به‌ویژه اروپا و آمریکا • عوامل مؤثر در رشد تولید و صادرات فرش در عصر قاجار: ۱. ارزانی نیروی کار ۲. طرح و نقش‌های زیبا و متنوع ۳. هنرمندی و ظرافت بافتندگان ایرانی ۴. تقاضای بازار جهانی ۵. سرمایه‌گذاری خارجی ۶. رکود صنعت صادرات ابریشم ۷. کمبود طلا و نقره برای تأمین مالی واردات کالا از اروپا • مهم‌ترین مراکز قالی‌بافی عصر قاجار: تبریز، کاشان، همدان، اصفهان، کرمان، کردستان، آذربایجان. در شهرهای اراک و تبریز کارگاه‌های فرش توسط تجار داخلی و سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد شد.

قالیچه کرمان - دوره قاجار

بازار و تجارت در دوره قاجار

نمونه‌ای از پارچه‌های دوره قاجار

نگاهی به اوضاع علمی و فرهنگی ایران در عصر قاجار

در دوره قاجار نیز نظام تعلیم و تربیت سنتی ایران تداوم و گسترش یافت. در آن زمان **سوادآموزی مقدماتی**، ۱ در مکتب‌خانه‌ها یا ۲ از طریق معلمان خصوصی و یا ۳ معلمان سرخانه انجام می‌گرفت. دانش‌آموزانی که **توانایی مالی** و **علاقه به ادامه تحصیل** داشتند، وارد مدرسه‌های قدیم و حوزه‌های علمیه می‌شدند.

مدرسه‌های قدیم و حوزه‌های علمیه

با وضعیت علم‌آموزی کمی آشنا شوید.

علوم نقلی و عقلی در آن‌ها تعلیم داده می‌شد.

مدرسه‌های مروی و سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری کنونی) از جمله مراکز علمی و آموزشی مهم و بزرگ این دوره بودند که در پایتخت (تهران) تأسیس شدند. عالمان و اندیشمندان برجسته‌ای در این مراکز تحصیل و تدریس می‌کردند.

مراکز آموزشی جدید

به تدریج مراکز آموزشی جدید تأسیس شدند و جای مراکز و مدارس قدیمی را گرفتند و شیوه تعلیم و تربیت تغییر کرد. در ادامه با جوانب و چگونگی این تغییرات آشنا می‌شوید.

دلایل تغییر روش‌های تعلیم و تربیت در ایران در دوره قاجار

نگاه برخی حاکمان داخلی و روشنفکران به پیشرفت‌های کشورهای اروپایی دوخته شده بود.

برخی از کشورهای استعمارگر به دلیل منافع خود، در صدد تغییر روش‌های تعلیم و تربیت در ایران بودند.

مدرسه سپهسالار - تهران

در چنین فضایی و پس از آشنایی با پیشرفت‌های ایجادشده در اروپا ← نخستین مدرسه‌ها به دست مسیونرهای اروپایی و آمریکایی تأسیس شد پس از آن مدارس جدیدی در ایران براساس روش‌های تعلیم و تربیت عمومی توسط حکومت قاجار و برخی افراد سرشناس فرهنگی و سیاسی تأسیس شد.

● غالب مدارس تازه تأسیس شده

متناسب با فرهنگ اروپاییان ساخته شده بود.

تفاوت‌های جدی با سبک و فرهنگ تعلیم و تربیت در ایران اسلامی داشت.

● دارالفنون

یکی از مدارس بود که با هدف آموزش علوم مختلف و فنون جدید تأسیس شد.

به دست امیرکبیر تأسیس شد ولی خود آن را به چشم ندید و به قتل رسید.

مدرسه دارالفنون

هدف تأسیس آن جایگزین کردن آموزش دانشجویان ایران در داخل کشور به جای فرستادن آن‌ها به خارج بود.

همان‌طور که خواندید فقط حکومت به فکر نوسازی آموزش نبود؛ افراد سرشناسی مانند میرزا حسن رشديه و بی‌بی‌خانم استرآبادی در این مسیر گام برداشتند. در نمودار زیر با مهم‌ترین اقدامات رشديه آشنا خواهید شد اما درباره بی‌بی‌خانم باید بگوییم که وی از جمله زنان فاضلی بود که مدرسه دوشیزگان را به منظور تحصیل دختران در تهران تأسیس کرد.

یکی از شخصیت‌های فرهنگی عصر قاجار بود.

میرزا حسن رشديه

برای ساخت مدارس جدید به‌ویژه در دوره تحصیلی ابتدایی بسیار تلاش کرد.

هدف او فراهم آوردن شرایط برای سوادآموزی فرزندان تمام قشرهای مختلف جامعه بود.

در این جدول با وضعیت دیگر رشته‌های هنری و علمی آشنا می‌شوید:

رشته علمی و هنری	عالمان سرشناس	ویژگی‌ها
ادبیات	شعله اصفهانی، ملک‌الشعرا صبای کاشانی، وصال شیرازی، فروغی بسطامی، قآنی شیرازی	● بازگشت ادبی: شاعران این دوره به سبک شعرایی چون فردوسی، نظامی، خاقانی، فرخی و منوچهری جنبشی برای احیای سبک کلاسیک بر پا کردند که به دوره بازگشت ادبی شهرت یافت. ● از دوره ناصرالدین‌شاه به مرور و به‌صورت ملایم، ادبیات انتقادی وارد حیات فرهنگی جامعه شد و در دوره مظفری به‌صورت (هجو) و در دوره مشروطه با مضامین (وطن‌پرستی، مبارزه با استبداد و استعمار) جلوه‌گر گردید. عارف قزوینی و ملک‌الشعرا بهار در زمره این دسته از شاعران قرار دارند.
خوشنویسی	محمد رضا کلهر، میرزا وصال شیرازی، محمد حسین سیفی قزوینی (عمادالکتاب)	● در قرن سیزدهم خوشنویسی رونق گرفت. از این دوره به‌ویژه آثار نفیسی به خط نسخ بر جای مانده است. ● از اوایل قرن چهاردهم خوشنویسی از رونق افتاد و سیر نزولی را در پیش گرفت.
پزشکی	میرزا علی‌اکبرخان ناظم‌الاطباء، میرزا حسین افشار، بهرام‌خان طبیب و...	● قبل از رواج پزشکی نوین، در ایران طب سنتی رواج داشت. ● با تأسیس مدرسه دارالفنون، پزشکی نوین وارد ایران شد. ● با ورود پزشکان اروپایی و اعزام دانشجویانی به اروپا برای تحصیل پزشکی، این علم دچار تحول اساسی شد.
ریاضیات و فیزیک	میرزا نظام‌الدین غفاری، عبدالغفار نجم‌الدوله	نظام‌الدین غفاری در دوره قاجار به اروپا اعزام شد. در مدرسه پلی‌تکنیک پاریس تحصیل کرد و معلم ناصرالدین‌شاه شد. او راه شوسه تهران به امل را به دستور ناصرالدین‌شاه کشید و ملقب به مهندس الممالک شد.
تذهیب	میرزا عبدالوهاب ملقب به «مذهب پاشی»، محمدعلی شیرازی، میرزا یوسف شیرازی	● تذهیب، هنر تزئین کتاب‌ها، نامه‌ها، اسناد و قباله‌های ازدواج اشراف با طلا و سنگ‌های قیمتی است. ● هنر تذهیب در اوایل دوره قاجار رونق زیادی یافت ولی بعدها به تدریج افول کرد.
موسیقی	محمد حسن سنتورخان، میرزا عبدالله، غلامحسین درویش	● تا قبل از تأسیس دارالفنون، موسیقی رونق چندانی نداشت. ● در دارالفنون رشته‌ای به هنر موسیقی اختصاص یافت. ● به دستور ناصرالدین‌شاه، استادی فرانسوی به نام موسیو لومر برای تدریس موسیقی در دارالفنون استخدام شد. ● بعدها با اختراع گرامافون موسیقی رونق تازه‌ای یافت.
فلسفه	ملا عبدالله زتوزی، حاج ملا هادی سبزواری، آقا علی مدرس تهرانی، آقا محمد رضا قمشاهی، میرزا ابوالحسن جلوه و آقا میرزا حسین سبزواری	● تحول چشمگیر در فلسفه اسلامی ● کمتر شدن نگارش آثار فلسفه به زبان فارسی ● آشنا شدن عالمان ایرانی با فلسفه جدید غرب

هنر و معماری

در این جدول با برخی شاخه‌های هنری این دوره آشنا می‌شویم:

انواع هنرها	توضیحات
نقاشی	<ul style="list-style-type: none"> افول هنر نگارگری به دنبال سقوط صفویه و جنگ‌های داخلی دلایل تحول نقاشی در عصر قاجار: ۱. وحدت سیاسی و استقرار امنیت ۲. حمایت شاهان و دربار ۳. ارتباط با غرب گردآوری هنرمندان نقاش در تهران به وسیله فتحعلی‌شاه تأثیرپذیری نگارگری ایرانی از هنر نقاشی مدرن اروپایی در دوره ناصرالدین‌شاه معروف‌ترین نقاشان: محمد غفاری معروف به کمال‌الملک
تعزیه	<ul style="list-style-type: none"> رواج این هنر در عصر صفویه برای بزرگداشت حماسه کربلا و شهادت امام حسین (ع) گسترش در عصر ناصرالدین‌شاه از مکان‌های اجرای تعزیه در تهران: تکیه دولت
نمایش کمدی	<ul style="list-style-type: none"> اجرای نمایش‌های روحوضی (سیاه‌بازی)، بقال‌بازی در مراسم شادی استفاده هنرمندان از نمایش‌های کمدی برای ایراد مضامین جدی و انتقادهای سیاسی و اجتماعی
تئاتر	<ul style="list-style-type: none"> گسترش هنر تئاتر در ایران به سبک اروپایی به همت دانشجویان اعزامی به اروپا ساخت یک تالار نمایش به دستور ناصرالدین‌شاه در محل فعلی دارالفنون توسط میرزا علی‌اکبرخان مزین‌الدوله (نقاش‌باشی)
معماری	<ul style="list-style-type: none"> سنت معماری ایرانی اسلامی در عصر قاجار با توجه به شرایط اقلیمی (آب و هوایی) و نوع مصالح ساختمانی تداوم یافت. این سنت در دوران سلجوقی، تیموری، صفویان درخشش بی‌نظیری داشت. ترکیب عناصر و ویژگی‌های معماری ایرانی و اروپایی ← ایجاد بناهای کارت پستالی به تقلید از بناهای اروپایی مثال: کاخ شمس‌العماره در مجموعه کاخ گلستان به دستور ناصرالدین‌شاه ساخته شد. ساخت برخی بناها با رعایت مجموعه اصول معماری سنتی ایرانی مثال: خانه باشکوهی در برخی از شهرها از جمله خانه بروجردی‌ها در کاشان

تابلو تالار آیینه اثر کمال‌الملک، نقاش عصر قاجار و پهلوی

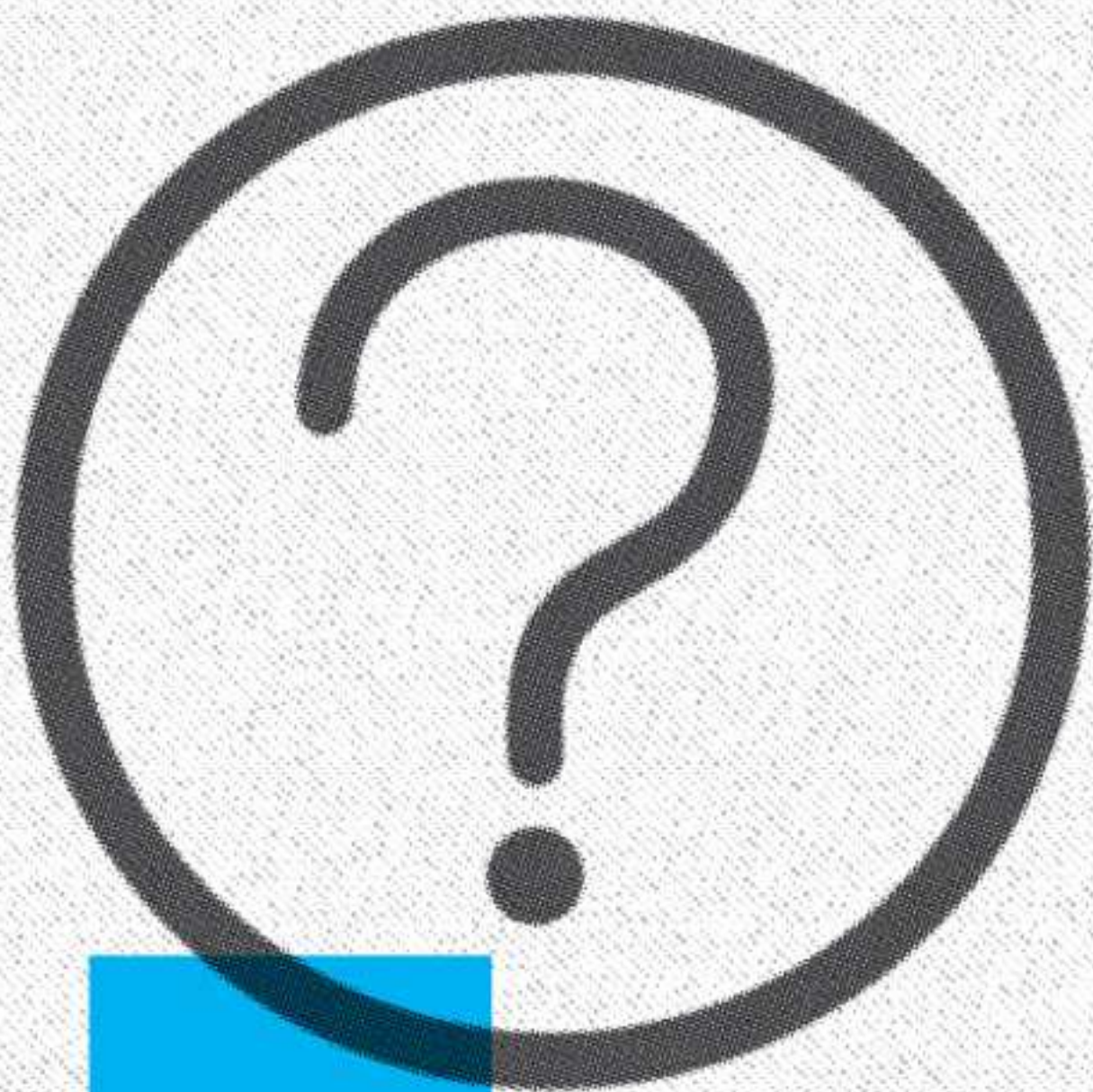
خانه بروجردی‌ها - کاشان

نقاره‌خوان دوره‌گرد - دوره قاجار

سایه
سوزدهم

بانک تست

۱۷۷. کدام یک از شخصیت‌های زیر، عنوان «آگوستوس» را انتخاب کرد؟

- (۱) کنستانتین (۲) تئودوسیوس (۳) اکتاوین (۴) ژولیوس سزار

۱۷۸. کدام گزینه جزء مهم‌ترین تغییرات مجلس «سنا» پس از تغییرات نظام حکومتی رم بود؟

- (۱) افزایش مشارکت در اداره امور (۲) باقی ماندن به‌عنوان مجمع اصلی مشورتی و انتخاب امپراتور
(۳) تبدیل شدن به مجمع اصلی مشورتی و کاهش اختیارات امپراتور (۴) تبدیل شدن به مجمع اصلی مشورتی و افزایش اختیارات امپراتور

۱۷۹. تصویر مقابل مربوط به کیست؟

- (۱) پریکلس - سیاستمدار آتن
(۲) کنستانتین - امپراتور روم
(۳) اکتاوین - امپراتور روم
(۴) ژولیوس سزار - امپراتور روم

۱۸۰. کدام گروه‌ها به مخالفت با حضرت عیسی (ع) پرداختند و در صدد نابودی ایشان برآمدند؟

- (۱) پیشوایان یهود و رومیان (۲) عامه یهودیان و یونانیان
(۳) بردگان و رومیان (۴) مجلس سنای رومیان و پیشوایان یهود

۱۸۱. در حدود ۵۰ سال بعد از _____، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.

- (۱) ژولیوس سزار (۲) اکتاوین (۳) تئودوسیوس (۴) کنستانتین

۱۸۲. کدام عامل فرهنگ و اخلاق جامعه رومی را به شدت تحت تأثیر قرار داد؟

- (۱) باورهای کهن ایرانی (۲) پرستش ایزدمهر (میترا) (۳) تأثیر فرهنگ و تمدن یونان (۴) تأثیر تعالیم حضرت عیسی (ع)

(سراسری ۹۲)

۱۸۳. کدام مورد از نتایج گرویدن کنستانتین، امپراتور روم به دین مسیحیت در اروپاست؟

- (۱) سخت‌گیری نسبت به مسیحیان بیشتر شد. (۲) دین مسیحیت در اروپا رسمیت یافت.
(۳) خشم و نگرانی روحانیون یهودی و حاکمان روم غربی را فراهم آورد. (۴) برخی از ریشه‌های دینی ایرانیان در بخش‌هایی از اروپا گسترش یافت.

۱۸۴. در امپراتوری روم، عامه مردم از کدام طریق در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند؟

- (۱) شرکت در نظام دولت - شهری (۲) شرکت در جنگ‌ها (۳) مجمع نمایندگان خود (۴) شرکت در مجلس سنا

(خارج ۹۳)

۱۸۵. در زمان قسطنطین امپراتور روم شرقی، دین مسیحیت چه موقعیتی یافت؟

- (۱) رونق بی‌سابقه‌ای یافت. (۲) به دین رسمی امپراتوری تبدیل شد.
(۳) مسیحیان تحت تعقیب قرار گرفتند. (۴) یهودیان به شدت با این آیین به مخالفت برخاستند.

درس هفتم: مطالعه و کاوش در گذشته‌های دور

۱۸۶. مورخان ایرانی تا پیش از کاوش‌های باستان‌شناسی، تاریخ ایران باستان را بر پایه چه منابعی می‌نوشتند؟

- (۱) منشور کوروش - داستان‌های شاهنامه فردوسی (۲) ترجمه خدای‌نامه‌ها - خواندن خط میخی
(۳) ترجمه خدای‌نامه‌ها - داستان‌های شاهنامه فردوسی (۴) منشور کوروش - کتاب‌های تاریخی یونان و روم

۱۸۷. مطالب مربوط به کدام یک از سلسله‌های زیر آمیخته با افسانه‌های کهن است؟

- (۱) پیشدادیان - اشکانیان (۲) پیشدادیان - ساسانیان (۳) پیشدادیان - کیانیان (۴) اشکانیان - ساسانیان

۱۸۸. نخستین سلسله افسانه‌ای (اساطیری) ایران کدام یک از سلسله‌های زیر است؟

- (۱) پیشدادیان (۲) کیانیان (۳) ساسانیان (۴) اشکانیان

۱۸۹. به عقیده بیشتر اسطوره‌شناسان کدام گزاره درباره افسانه‌ها درست نیست؟

- (۱) محتوای افسانه‌ها به کلی غیرواقعی است. (۲) افسانه‌ها براساس واقعیت‌های تاریخی ساخته شده‌اند.
(۳) دوران تاریخ ایران با دوران اساطیری (افسانه‌ای) آغاز می‌شود. (۴) در بین اقوام و جوامع کهن ایران باستان، افسانه و اسطوره وجود نداشته است.

۱۹۰. داستان «جمشید»، مربوط به کدام یک از سلسله‌های باستانی ایران است؟

- (۱) ساسانیان (۲) پیشدادیان (۳) کیانیان (۴) هخامنشیان

۱۹۱. تا دویمت سال پیش، اطلاعات عموم مورخان درباره کدام سلسله نسبت به سایر سلسله‌ها کامل‌تر بود؟

- (۱) پیشدادیان (۲) ساسانیان (۳) اشکانیان (۴) کیانیان

۱۹۲. تا پیش از کاوش‌های جدید «پارسه یا پرسه پلیس» را به _____ نسبت می‌دادند.

- (۱) حضرت سلیمان (۲) کورش (۳) جمشید (۴) کاوه

۱۹۳. مورخان و عموم مردم «پاسارگاد» پایتخت کورش را به چه کسی منسوب می‌کردند؟

- (۱) جمشید (۲) کاوه آهنگر (۳) سلیمان پیامبر (۴) قبر مادر حضرت سلیمان

۱۹۴. تا دویست سال پیش، مورخان آرامگاه بنیان‌گذار سلسله هخامنشی (کورش) در پاسارگاد را به چه کسی منسوب می‌کردند؟

- (۱) کاوه آهنگر (۲) جمشید (۳) قبر مادر حضرت سلیمان (۴) سلیمان پیامبر

۱۹۵. چه عواملی نقش بسزایی در توجه و گرایش محققان به تاریخ دوره باستان داشته است؟

- (۱) وجود آگاهی‌های تاریخی آمیخته با افسانه و قصه‌های شاهنامه
(۲) خوانده شدن خطوط باستانی و رمزگشایی منشور کورش
(۳) کاوش‌های تاریخی و خواندن خدای‌نامه‌ها
(۴) کاوش‌های باستان‌شناسی و خوانده شدن خطوط باستانی

۱۹۶. نویسندگان و محققان اروپایی به واسطه کدام نوشته‌ها، اخبار و آگاهی قابل توجهی درباره سلسله‌ها و شاهان ایران در دوره باستان در اختیار داشتند؟

- (۱) نوشته‌های هر تسفلد و مورخان رومی (۲) نوشته‌های هرودت و مورخان یونانی و رومی
(۳) نوشته‌های هر تسفلد و مورخان یونانی (۴) نوشته‌های مورخان یونانی و رومی

۱۹۷. کدام گزاره در دوران قاجاریه علت افزایش سفر اروپاییان و افزایش بازدید آن‌ها از آثار و مکان‌های تاریخی است؟

- (۱) گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا (۲) توجه اروپاییان به مکان‌های تاریخی ایران
(۳) تمایل و علاقه اروپاییان به شناخت تاریخ و فرهنگ ایران (۴) نوشته‌های نویسندگان و محققان اروپایی

۱۹۸. چه کسی و در زمان کدام پادشاه قاجار، موفق به خواندن خط میخی شد؟

- (۱) ارنست هر تسفلد - ناصرالدین شاه (۲) راولینسون - ناصرالدین شاه
(۳) ارنست هر تسفلد - محمدشاه (۴) راولینسون - محمدشاه

۱۹۹. کدام عامل، علاقه اروپاییان را به فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران بیشتر کرد؟

- (۱) بازدید از آثار و مکان‌های تاریخی (۲) ترجمه سنگ‌نوشته داریوش هخامنشی در بیستون
(۳) خوانده شدن خط میخی (۴) ورود اروپاییان به ایران به عنوان جهانگرد و سفیر

۲۰۰. در دوره قاجاریه، کدام کشور اجازه حفاری و امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی در سراسر ایران را به دست آورد؟

- (۱) آمریکا (۲) آلمان (۳) انگلستان (۴) فرانسه

۲۰۱. تصویر روبه‌رو مربوط به اثر پژوهشگر ایرانی است یا غیرایرانی و این کتاب اثر کیست؟

- (۱) پژوهشگر غیرایرانی - هر تسفلد
(۲) پژوهشگر ایرانی - حسن پیرنیا
(۳) پژوهشگر غیرایرانی - گیرشمن
(۴) پژوهشگر ایرانی - عیسی بهنام

۲۰۲. کدام گزینه به مهم‌ترین دستاوردهای کاوش‌های باستان‌شناسی و تحقیقات درباره تاریخ ایران در دویست سال گذشته اشاره دارد؟

- (۱) اخبار و آگاهی قابل توجهی درباره سلسله‌ها و شاهان ایران در دوره باستان در اختیار پژوهشگران قرار گرفت.
(۲) چندین هزار سال پیش از مهاجرت اقوام آریایی، ساکنان فلات ایران به یک‌جانشینی و کشاورزی روی آورده بودند.
(۳) علاقه اروپاییان به فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران بیشتر شد.
(۴) امتیاز انحصاری کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه باستانی شوش به فرانسویان داده شد.

۲۰۳. کدام یک از گزاره‌های زیر، از نتایج تحقیقات در دو قرن گذشته درباره تاریخ ایران باستان نیست؟

- (۱) شناسایی بهتر و بیشتر سلسله‌های پادشاهی مادی تا ساسانی (۲) امکان تشخیص تاریخ واقعی از افسانه (تا حدودی)
(۳) شناخت تمدن نسبتاً پیشرفته اقوام ایرانی پیش از مهاجرت اقوام آریایی (۴) تقسیم‌بندی جدید تاریخ ایران بر مبنای دوره‌های اساطیری (افسانه‌ای)

۲۰۴. شکل‌گیری کدام تمدن، مربوط به دوران پیش از آریایی‌ها در ایران باستان است؟

- (۱) ماد (۲) ایلام (۳) هخامنشیان (۴) ساسانیان

۲۰۵. کدام گزاره درباره منابع نوشتاری درست است؟

- (۱) شامل تمام آثار مادی و دست‌ساخته‌ها مانند ابزار، ظروف و کاخ‌هاست.
(۲) شامل دست‌ساخته‌های انسان است و جزء منابع دست دوم است.
(۳) شامل تمام آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی است که از دوران باستان به‌جا مانده؛ مانند آتشکده‌ها، پل‌ها و آب‌جنگ‌ها
(۴) حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره وضعیت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هستند؛ مانند گل‌نوشته‌ها

۲۰۶. در صدر منابع نوشتاری غیرایرانی، کدام کتاب قرار دارد؟

- (۱) کتاب دیتی مسیحیان (۲) تورات (۳) تاریخ هرودت (۴) کتاب‌های مورخان یونانی و رومی

۲۰۷. کدام گزینه پاسخ درست سؤالات زیر است؟

- (الف) چرا در میان ایرانیان باستان، لزوم ثبت و نگارش درجه اهمیت پایینی داشت؟
 (ب) در کدام منبع، مطالبی دربارهٔ هخامنشیان به‌ویژه کورش بزرگ وجود دارد؟
 (ج) آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی که از ایرانیان باستان برجای مانده است، مربوط به کدام دسته از منابع است؟
 (د) محتوای کدام نوشته‌ها آمیخته با افسانه‌ها و قهرمانی‌های کهن است؟

- (۱) مقبولیت سنت شفاهی نسبت به کتابت - تاریخ هرودت - منابع نوشتاری - سنگ‌نوشته شاپور یکم
 (۲) علاقه و عادت به حفظ سینه‌به‌سینه مطالب - تورات - منابع غیرنوشتاری - خدای‌نامه‌ها
 (۳) مورد توجه قرار دادن ثبت و ضبط وقایع مهم - نوشته‌های مورخان رومی - نوشته‌های ایرانی - سنگ‌نوشته شاپور یکم
 (۴) شعور و آگاهی تاریخی بالای ایرانیان - نوشته‌های مورخان یونانی - نوشته‌های غیرایرانی - خدای‌نامه‌ها

۲۰۸. کدام دسته از موارد زیر، مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دورهٔ هخامنشیان است؟

- (۱) بقایای کاخ اردشیر در فیروزآباد و سکه‌ها
 (۲) سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی
 (۳) خدای‌نامه‌ها و لوح‌های گلی
 (۴) خدای‌نامه‌ها و سنگ‌نوشته‌ها

۲۰۹. تصویر مقابل، مربوط به کدام سنگ‌نوشته است و این سنگ‌نوشته در کجا قرار دارد؟

- (۱) سنگ‌نوشته بیستون - کرمانشاه
 (۲) سنگ‌نوشته کاخ اردشیر - فارس
 (۳) سنگ‌نوشته خشایارشا - وان
 (۴) سنگ‌نوشته بیستون - فارس

۲۱۰. موضوع سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبهٔ زرتشت در نقش رستم، مربوط به کدام مورد است؟

- (۱) اوضاع اقتصادی و اجتماعی عصر ساسانی
 (۲) تشکیلات اداری دورهٔ ساسانیان
 (۳) شرح جنگ‌های شاپور یکم با یونانیان
 (۴) شرح جنگ‌های شاپور یکم با رومیان

۲۱۱. از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی عصر ساسانی، به شمار می‌روند.

- (۱) سنگ‌نوشته‌ها (۲) لوح‌های گلی (۳) خدای‌نامه‌ها (۴) اوستا

۲۱۲. کدام گزاره دربارهٔ خدای‌نامه‌ها درست نیست؟

- (۱) تاریخ عمومی سرزمین و مردم ایران از آغاز آفرینش تا اواخر حکومت ساسانی بود.
 (۲) مطالب راجع به دورهٔ ساسانی در آن‌ها با واقعیات تاریخی انطباق ندارد.
 (۳) محتوای خدای‌نامه‌ها آمیخته با افسانه‌ها و قصه‌های کهن بوده است.
 (۴) ترجمه‌ای از خدای‌نامه‌ها به عربی شده بود.

۲۱۳. نوشته‌های کدام یک از مورخان مسلمان زیر تا دویست سال پیش، منبع اصلی مطالعه و شناخت تاریخ ایران باستان به حساب می‌آید؟

- (۱) بلعمی - بیهقی
 (۲) خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی - عطاملک جوینی
 (۳) طبری - دینوری
 (۴) ابن‌عثم - بیرونی

۲۱۴. سنگ‌نوشته _____ در کعبهٔ زرتشت در _____ شرح جنگ‌های این پادشاه با _____ را بازگو می‌کند.

- (۱) داریوش یکم - بیستون - یونانیان
 (۲) داریوش یکم - نقش رستم - یونانیان
 (۳) شاپور یکم - نقش رستم - رومیان
 (۴) شاپور یکم - بیستون - رومیان

(خارج ۹۰)

۲۱۵. بخش عمده‌ای از اطلاعات مورخان از دوران باستان برگرفته از آثار به‌جامانده _____ است.

- (۱) مورخان رومی (۲) خدای‌نامه‌ها (۳) لوح‌های میان دو رود (۴) سنگ‌نوشتهٔ عصر هخامنشی

(سراسری ۹۸)

۲۱۶. کدام گزینه، یکی از دلایل ضعف تاریخ‌نگاری در ایران باستان است؟

- (۱) مقبول‌تر بودن سنت شفاهی نسبت به سنت کتابت
 (۲) حملات مکرر بیابان‌گردان و از بین رفتن آثار تاریخی
 (۳) علاقه و عادت نداشتن به حفظ مطالب سینه‌به‌سینه
 (۴) بی‌توجهی و بی‌علاقگی مورخان به ثبت رویدادهای عصر خود

آزمون ۱ (درس ۱ تا ۸)

۲۴۶. کدام مورد از ویژگی‌های رویدادهای تاریخی است و سنگ‌نوشته‌های کدام دوران باستانی ایران، نشان از توجه ایرانیان به ثبت و ضبط وقایع تاریخی دارد؟

- (۱) قابل تجربه نبودن - ساسانیان (۲) مجزا و مستقل بودن - اشکانیان (۳) تکرارناپذیر نبودن - هخامنشیان (۴) قابل مشاهده نبودن - اشکانیان

۲۴۷. قدیمی‌ترین متن و سنگ‌نوشته تاریخی که تاکنون کشف شده، مربوط به کدام تمدن است؟

- (۱) سومری (۲) بابلی (۳) مصری (۴) چینی

۲۴۸. شباهت گاه‌شماری مصری و گاه‌شماری اوستایی ساسانی در کدام گزینه به درستی بیان شده است؟

- (۱) در هر دو گاه‌شماری، سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم می‌شد و سپس پنج روز اضافی را به آخر ماه دوازدهم اضافه می‌کردند.
 (۲) در هر دو گاه‌شماری، مبدأ به تخت نشستن هر پادشاه بود و هر چهار سال یک روز به سال می‌افزودند.
 (۳) در هر دو گاه‌شماری، سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم می‌شد و هر چهار سال یک روز به سال می‌افزودند.
 (۴) در هر دو گاه‌شماری، هر چهار سال یک روز به سال می‌افزودند و سپس پنج روز اضافی را به آخر ماه دوازدهم اضافه می‌کردند.

۲۴۹. کدام گزینه درباره «جغرافیای تاریخی» نادرست است؟

- (۱) بررسی تأثیر متقابل پدیده‌های جغرافیایی و رویدادهای تاریخی بر هم
 (۲) بررسی تأثیر محیط طبیعی و عوامل جغرافیایی بر رویدادهای تاریخی
 (۳) بررسی تأثیر رویدادهای تاریخی بر محیط طبیعی و عوامل جغرافیایی
 (۴) بررسی نتایج و پیامدهای رویدادهای تاریخی در مناطق مختلف جغرافیایی

۲۵۰. کدام گزینه به ترتیب تکمیل‌کننده عبارت زیر است؟

امکان‌های باستانی و تاریخی از نظر _____ متفاوت‌اند و از مراحل کار باستان‌شناسان _____ نخستین گام باستان‌شناسان است.

- (۱) درجه اهمیت و اعتبار - حفاری
 (۲) شکل و وسعت - شناسایی و کشف
 (۳) شکل و نوع مصالح - شناسایی و کشف
 (۴) شکل و وسعت - حفاری

۲۵۱. کدام شیوه تعیین سن آثار باستانی، پیشرفته‌تر است و موزه آرمنیاز در کدام کشور واقع شده است؟

- (۱) رادیوکربن - فرانسه
 (۲) پتاسیم - آرگون - روسیه
 (۳) رادیو کربن - روسیه
 (۴) پتاسیم - آرگون - فرانسه

۲۵۲. در کدام گزینه، به ترتیب مراحل شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن آورده شده است؟

- (۱) کشاورزی و دامداری ← تولید مازاد بر نیاز ← یک‌جانشینی و به وجود آمدن روستاها ← تخصصی شدن کار ← شکل‌گیری تجارت ← شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن
 (۲) یک‌جانشینی و به وجود آمدن روستاها ← کشاورزی و دامداری ← تخصصی شدن کار ← تولید مازاد بر نیاز ← شکل‌گیری تجارت ← شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن
 (۳) کشاورزی و دامداری ← یک‌جانشینی و به وجود آمدن روستاها ← تولید مازاد بر نیاز ← تخصصی شدن کار ← شکل‌گیری تجارت ← شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن
 (۴) یک‌جانشینی و به وجود آمدن روستاها ← کشاورزی و دامداری ← تولید مازاد بر نیاز ← شکل‌گیری تجارت ← تخصصی شدن کار ← شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن

۲۵۳. کدام گزینه درباره سردیس روبه‌رو درست است؟

- (۱) او سرتاسر بین‌النهرین را به زیر فرمان خود درآورد.
 (۲) شیوه حکومتی که او بنیان نهاد براساس قدرت و اختیارات فراوان پادشاه بود.
 (۳) با هجوم به سرزمین‌های هم‌جوار و غارت و ویران کردن آن‌ها، بر قلمرو و ثروت خود افزود.
 (۴) اقوام او در جنوب بین‌النهرین ساکن بودند.

۲۵۴. چه عاملی موجب شکل‌گیری و رواج آیین و اندیشه‌های بودایی در هند شد؟

- (۱) مناسک طاق‌فرسای آیین برهمنی
 (۲) حمایت گسترده فرمانروایان هندی از آیین بودا
 (۳) آمیخته بودن عقاید بودا با باورهای کهن هندی
 (۴) ثروت‌اندوزی رهبران مذهبی برهمنی

۲۵۵. با انتشار خبر مرگ اسکندر، یکی از فرماندهان هندی به نام _____ بر ضد یونانیان سر به شورش برداشت و سلسله _____ را بنیان نهاد.

- (۱) آشوکا - موریان
 (۲) چندراگوپتا - گوپتا
 (۳) آشوکا - گوپتا
 (۴) چندراگوپتا - موریان

۲۵۶. اولین دوره تمدن یونان را چه عصری می‌نامند و جنگ‌های پلوپونزی با پیروزی کدام دولت - شهر یونان به پایان رسید؟

- (۱) میتوسی - آتن (۲) میتوسی - اسپارت (۳) میستی - اسپارت (۴) میستی - آتن

۲۵۷. رومیان با آمیختن فرهنگ کهن طایفه‌ای و نظام دولت - شهری، رم را تأسیس کردند و هیچ شهروند رومی به منصب دولتی برگزیده نمی‌شد؛ مگر آنکه _____

- (۱) امپراتوری - در ده نبرد شرکت کرده باشد.
 (۲) امپراتوری - از پدر و مادری رومی به دنیا آمده باشد.
 (۳) جمهوری - از پدر و مادری رومی به دنیا آمده باشد.
 (۴) جمهوری - در ده نبرد شرکت کرده باشد.

۲۵۸. منابع نوشتاری تاریخ ایران در عصر باستان را می‌توان به چه گروه‌هایی تقسیم کرد و در کدام کتاب مذهبی، مطالبی دربارهٔ هخامنشیان و به خصوص کورش بزرگ وجود دارد؟

- (۱) نوشته‌های ایرانی و نوشته‌های غیرایرانی - تورات
 (۲) متابع دست اول و دست دوم - انجیل
 (۳) نوشته‌های ایرانی و نوشته‌های غیرایرانی - انجیل
 (۴) متابع دست اول و دست دوم - تورات

۲۵۹. اشیا و ظروف سنگ صابونی بیشتر در کدام مناطق با مهارت و ظرافت تمام ساخته می‌شد؟

- (۱) تپه زاغه و تل ابلیس (۲) تل ابلیس و تپه یحیی (۳) تپه زاغه و جیرفت (۴) جیرفت و تپه یحیی

۲۶۰. حکومت ایلام سرانجام پس از قرن‌ها بر اثر یورش ویرانگر _____ در قرن ۷ ق.م، دچار انحطاط و فروپاشی شد و از دیگر شهرهای ایلام می‌توان به _____ اشاره کرد که احتمالاً بر جای خرم‌آباد کنونی قرار داشته است.

- (۱) سومریان - انشان (۲) سومریان - سیمش (۳) آشوریان - سیمش (۴) آشوریان - انشان

پرسش‌های چهارگزینه‌ای پایه یازدهم

درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام ...

۵۲۵. مهم‌ترین شواهد غیرنوشتاری که این امکان را به مورخان می‌دهند تا از چگونگی اوضاع فرهنگی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند، کدام است؟
 (۱) تاریخ‌های عمومی (۲) مکان‌های تاریخی (۳) ادبیات عامیانه (۴) سفرنامه‌ها
۵۲۶. آثار و بناهای تاریخی در گذشته‌های دور و نزدیک، چه کمکی به مورخان می‌کند؟
 (۱) آن‌ها را با چگونگی وقوع رویدادها آشنا می‌سازد. (۲) باعث تحلیل و تفسیر رویدادها می‌شود.
 (۳) مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده می‌سازد. (۴) شناخت لازم را برای دوره‌های مختلف ایجاد می‌کند.
۵۲۷. کدام دانش‌ها فرصت بازآفرینی گذشته را به مورخان می‌دهند؟
 (۱) هنر و تاریخ (۲) معماری و تاریخ (۳) تاریخ و باستان‌شناسی (۴) باستان‌شناسی و معماری
۵۲۸. به ترتیب «لطیفه‌ها و تصنیف‌ها، تابلوهای نقاشی و جواهرات» در کدام دسته از منابع غیرنوشتاری قرار می‌گیرند؟
 (۱) محوطه‌ها و بناهای تاریخی - آثار شفاهی (۲) محوطه‌ها و بناهای تاریخی - کتاب‌های تاریخی
 (۳) آثار شفاهی - ابزار و وسایل دست‌ساخته انسان (۴) کتاب‌های تاریخی - ابزار و وسایل دست‌ساخته انسان
۵۲۹. تصویر ظرف روبه‌رو مربوط به کدام دوره تاریخی است؟
 (۱) تیموریان (۲) آل بویه (۳) آل زیار (۴) طاهریان
۵۴۰. کدام گزینه، کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌ها، در دوره‌های مختلف تاریخی می‌کند؟
 (۱) شهرهای تاریخی (۲) بناهای تاریخی (۳) اساطیر اقوام (۴) تابلوهای نقاشی
۵۴۱. برجسته‌ترین متون و منابع تاریخ صدر اسلام، _____ و _____ هستند.
 (۱) کتاب‌های تاریخی - قرآن (۲) تاریخ‌های عمومی - حدیث و سیره
 (۳) کتاب‌های تاریخی - سیره و حدیث (۴) قرآن - حدیث و سیره
۵۴۲. تاریخ‌نگاری عمومی در کدام فاصله زمانی در ایران آغاز شد و تا چه دوره‌ای تداوم یافت؟
 (۱) از قرن چهارم تا آخر عصر قاجار (۲) از قرن سوم تا آخر عصر صفویه (۳) از قرن چهارم تا آخر عصر صفویه (۴) از قرن سوم تا آخر عصر قاجار
۵۴۳. مؤلفان کدام دسته از آثار، نگارش تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز کردند؟
 (۱) تاریخ‌های منظوم (۲) تاریخ‌های سلسله‌ای (۳) تاریخ‌های عمومی (۴) تکننگاری‌ها
۵۴۴. کدام کتاب از مشهورترین و مهم‌ترین کتاب‌های تاریخ عمومی محسوب می‌شود؟
 (۱) تاریخ عالم‌آرای عباسی (۲) تاریخ طبری (۳) فتوحات شاهی (۴) تاریخ بیهقی
۵۴۵. معروف‌ترین اثر تاریخی محلی که از مؤلفی ناشناخته به یادگار مانده، کدام است؟
 (۱) فارسنامه (۲) تاریخ رویان (۳) تاریخ سیستان (۴) حدودالعالم
۵۴۶. کدام گزینه جزء تاریخ سلسله‌ای می‌باشد؟
 (۱) تاریخ طبری (۲) کتاب سیستان (۳) تاریخ بیهقی (۴) تاریخ عالم‌آرای عباسی
۵۴۷. کدام نوع تاریخ‌نگاری با تاریخ‌نگاری سلسله‌ای پیوستگی پیدا کرد؟
 (۱) عمومی (۲) محلی (۳) تکننگاری (۴) منظوم
۵۴۸. کتاب «عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور» جزء کدام یک از انواع تاریخ‌نویسی است و تألیف چه کسی است؟
 (۱) تکننگاری - ابن عربشاه (۲) تکننگاری - امینی هروی (۳) تاریخ محلی - ابن عربشاه (۴) تاریخ محلی - امینی هروی
۵۴۹. سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی در چه دوره‌ای رواج و رونق بسیاری یافت؟
 (۱) غزنویان (۲) صفویان (۳) مغولان (۴) سلجوقیان

(خارج ۱۴۰۰)

(خارج ۹۹)

۵۵۰. کدام یک از آثار نوشتاری زیر، اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌دهد که در دیگر منابع، کمتر به چشم می‌خورد؟
 (۱) سیاست‌نامه (۲) سفرنامه (۳) اندرزنامه (۴) تاریخ‌های منظوم
۵۵۱. نوشته زیر در کدام حوزه تاریخی کاربرد دارد؟

«بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمتکار و شبی در جزیره کیش مرا به حجره خود برد. او گاه گفتی: خاطر اسکندریه دارم که هوایی خوش است. باز گفتی: نه دریای مغرب مشوش است. سعدیا سفر دیگرم در پیش است.»

- (۱) تاریخ منظوم (۲) نوشته جغرافیایی (۳) متون ادبی (۴) سفرنامه
۵۵۲. کدام یک از آثار زیر اطلاعات سودمندی در خصوص چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند؟

- (۱) سیاست‌نامه‌ها (۲) اندرزنامه‌ها (۳) سفرنامه‌ها (۴) نوشته‌های جغرافیایی
۵۵۳. کدام نوع آثار، بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازد؟

- (۱) سیاست‌نامه‌ها (۲) اندرزنامه‌ها (۳) سفرنامه‌ها (۴) تاریخ‌های منظوم

(خارج ۱۴۰۰)

۵۵۴. کدام گزینه، درباره «تاریخ طبری و بخش تاریخ ایران باستان آن» درست است؟
 (۱) یک تاریخ عمومی است و طبری برای نگارش این بخش، از ترجمه عربی خدای‌نامه‌ها استفاده کرده است.
 (۲) یک تاریخ روایی است و مؤلف برای نگارش بخش مذکور، از متن پهلوی خدای‌نامه‌های دوره ساسانی بهره برده است.
 (۳) یک تاریخ عمومی است و طبری از متن پهلوی خدای‌نامه‌های دوره ساسانی برای نگارش بخش مذکور بهره برده است.
 (۴) یک تاریخ روایی است و مؤلف از شاهنامه و ترجمه عربی دینوری از خدای‌نامه‌ها برای نگارش این بخش بهره برده است.

درس دوم: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و ...

۵۵۵. مهم‌ترین رسالت مورخان، تلاش برای چه موضوعی است؟

- (۱) فهم دقیق رویدادهای گذشته
 (۲) فهم درست جلوه دادن وقایع تاریخی
 (۳) فهم درست وقایع جنگی
 (۴) فهم درست تاریخی مخاطب

۵۵۶. نقد یک خبر تاریخی در حقیقت ناظر بر کدام امر است؟

- (۱) روایت تاریخی و اصل خبر
 (۲) اعتبارسنجی و روایت تاریخی
 (۳) اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر
 (۴) معیار خبر و روایت تاریخی

۵۵۷. کدام گزینه در مورد سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده نادرست است؟

- (۱) ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر
 (۲) علایق و انگیزه‌های راوی
 (۳) بررسی مغایرت و عدم مغایرت یک خبر با عقل
 (۴) فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده خبر با اصل خبر

۵۵۸. در کدام نوع از معیارهای سنجش، ویژگی‌های هویتی و علایق و انگیزه‌های مورخ مورد بررسی قرار می‌گیرد؟

- (۱) مطابقت با عقل (۲) مقایسه منابع و شواهد (۳) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده (۴) مشاهده مستقیم

۵۵۹. در کدام حوزه مورخان فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده را در نظر می‌گیرند؟

- (۱) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده (۲) مطابقت با آثار تاریخی (۳) نقد اصل خبر و منابع تاریخی (۴) تطبیق خبر با سایر شواهد

(سراسری ۹۹)

۵۶۰. یکی از عمده‌ترین کارهای مورخان در سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده، کدام است؟

- (۱) بررسی مطابقت یا عدم مطابقت روایت با عقل
 (۲) مقایسه منابع تاریخی با سایر منابع موجود
 (۳) اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی
 (۴) تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر

۵۶۱. نوشته زیر مربوط به کدام کتاب است؟

«و آنکه در وطن خویش بماند و به اطلاعات سرزمین خود قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهانگردی گذرانیده و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود.»

- (۱) الکامل (۲) فتوح البلدان (۳) تجارب‌الامم (۴) مروج‌الذهب

۵۶۲. مورخانی مانند بیهقی و یعقوبی کدام عامل را دلیل نادرستی یک خبر می‌دانستند؟

- (۱) مغایرت با زمان (۲) مغایرت با شواهد تاریخی (۳) مغایرت با عقل (۴) مغایرت با سایر منابع و شواهد

۵۶۳. کتاب فتوح‌نامه سلطانی در کدام قسمت از سنجش اعتبار و نقد و بررسی منابع تاریخی کاربرد دارد؟

- (۱) اعتبارسنجی با سایر علوم (۲) مطابقت با تحقیقات باستان‌شناسی (۳) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد (۴) مطابقت با عقل

۵۶۴. نتایج تحقیقات کدام علم معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می‌شود؟

- (۱) جغرافیا (۲) اسطوره‌شناسی (۳) باستان‌شناسی (۴) مردم‌شناسی

۵۶۵. درباره تاریخ‌نگاری روایی کدام گزینه درست است؟

- (۱) مورخ جمع‌بندی ترکیبی از اخبار و روایات یک رویداد را ارائه می‌دهد.
 (۲) مورخ روایت‌های مختلفی درباره یک موضوع با ذکر سند ارائه می‌دهد.
 (۳) مورخ تمام روایات مربوط به یک موضوع را ارائه نمی‌دهد و فقط مشابهت‌های آن را ذکر می‌کند.
 (۴) مورخ تمام موضوعاتی را که ارائه می‌دهد، بر اساس ترتیب زمانی است.

۵۶۶. کدام گزینه از مهم‌ترین ویژگی‌های تاریخ‌نگاری روایی محسوب می‌شود؟

- (۱) ذکر روایت‌ها بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف در آن‌ها
(۲) تنظیم یک گزارش با مطالعه و مطابقت همه روایت‌ها
(۳) نبودن هیچ نقد و انتقادی نسبت به روایت‌ها
(۴) ناگزیر بودن مورخ به گزینش و انتخاب

۵۶۷. کدام نوع تاریخ‌نگاری در آغاز، برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد؟

- (۱) تاریخ‌نگاری ترکیبی
(۲) تاریخ‌نگاری تحلیلی
(۳) تاریخ‌نگاری روایی
(۴) تاریخ‌نگاری موضوع‌محوری

۵۶۸. کدام مورخ از برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری روایی محسوب می‌شود؟

- (۱) مسعودی
(۲) طبری
(۳) بیهقی
(۴) دینوری

۵۶۹. عدم ارائه نظر درباره درستی یا نادرستی خبر، از معایب کدام شیوه تاریخ‌نگاری است؟

- (۱) روایی
(۲) ترکیبی
(۳) تحلیلی
(۴) موضوع‌محوری

۵۷۰. در کدام روش تاریخ‌نگاری مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت‌ها، یک گزارش از آن‌ها تنظیم می‌کند؟

- (۱) روایی
(۲) موضوعی
(۳) تحلیلی
(۴) ترکیبی

۵۷۱. در روش تاریخ‌نگاری _____، مورخ ناچار به گزینش و انتخاب اسست و ممکن است برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند و یکی از برجسته‌ترین چهره‌های این سبک تاریخ‌نگاری _____ است.

- (۱) ترکیبی - بلاذری
(۲) تحلیلی - ابوعلی مسکویه
(۳) ترکیبی - طبری
(۴) تحلیلی - دینوری

۵۷۲. به ترتیب کدام یک از مورخان زیر، در زمینه تاریخ‌نگاری ترکیبی و تحلیلی شهرت دارند؟

- (۱) مسعودی - طبری
(۲) بلاذری - ابن‌اثیر
(۳) بلاذری - طبری
(۴) بلاذری - مسعودی

۵۷۳. کتاب‌های «تجارب‌الامم» و «اخبارالطوال» به ترتیب در کدام زمینه‌های تاریخ‌نگاری نوشته شده است؟

- (۱) ترکیبی - روایی
(۲) ترکیبی - تحلیلی
(۳) تحلیلی - ترکیبی
(۴) تحلیلی - روایی

۵۷۴. در روش تاریخ‌نگاری _____، مورخ به بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت‌های مربوط به یک رویداد و نقد آن‌ها می‌پردازد.

- (۱) ترکیبی
(۲) روایی
(۳) تحلیلی
(۴) موضوعی

۵۷۵. کدام گزینه با سایر گزینه‌ها هم‌خوانی ندارد؟

- (۱) تجارب‌الامم
(۲) تاریخ بیهقی
(۳) فتوح‌البلدان
(۴) مروج‌الذهب

۵۷۶. کدام گزینه در رابطه با روش سال‌شماری تاریخ‌نگاری درست است؟

- (۱) حوادث سال ۶۱ ق و وقایع محرم
(۲) مسافرت به سرزمین فنیقیه
(۳) جنگ‌های محمود افغان در دوران سلطنت سلطان حسین صفوی
(۴) وقایع دوران قرون وسطی

۵۷۷. کدام توضیح درباره کتاب «فتوح‌البلدان» درست است؟

- (۱) در این روش مورخ ناچار به انتخاب است.
(۲) در این روش مورخ بدون هیچ نظر و انتقادی خبر را ارائه می‌دهد.
(۳) مورخ به بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت‌ها می‌پردازد.
(۴) مورخ یک موضوع خاص را مورد تاریخ‌نگاری قرار می‌دهد.

۵۷۸. کدام گزینه در مورد کتاب «تاریخ طبری» درست است؟

- (۱) روایی و سال‌شماری
(۲) تحلیلی و موضوع‌محوری
(۳) روایی و موضوع‌محوری
(۴) تحلیلی و سال‌شماری

۵۷۹. کدام مورد، به مسعودی از مورخان بزرگ قرن چهارم هجری نسبت داده شده است؟

- (۱) وی را یکی از برجسته‌ترین نویسندگان تاریخ‌نگاری روایی می‌شناسند.
(۲) به عقیده وی خبر یا روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق باشد، اعتبار ندارد.
(۳) همانند بسیاری از مورخان به بررسی مطابقت یا عدم مطابقت رویدادهای تاریخی با عقل، اعتقاد راسخ داشت.
(۴) برای درستی و نادرستی گزارش‌های تاریخی با مسافرت، از نزدیک مکان رویدادها را مورد مطالعه قرار می‌داد.

(خارج ۹۸)

درس سوم: اسلام در مکه

۵۸۰. شبه‌جزیره عربستان در چه موقعیتی از فلات ایران قرار دارد؟

- (۱) غرب و جنوب غربی فلات ایران
(۲) شرق و جنوب شرقی فلات ایران
(۳) شمال و شمال غربی فلات ایران
(۴) جنوب و جنوب غربی فلات ایران

۵۸۱. پیش از میلاد مسیح، چه تمدن مهمی و در چه قسمتی از شبه‌جزیره عربستان وجود داشته است؟

- (۱) تمدن یمن - شرق
(۲) تمدن طائف - مغرب
(۳) تمدن یمن - جنوب
(۴) تمدن طائف - شرق

۵۸۲. اعراب قحطانی و عدناتی به ترتیب در کجا بودند و نسب آنان چه بود؟

- (۱) جنوب و نواده اسماعیل - شمال و نواده سام
(۲) شمال و نواده سام - جنوب و نواده اسماعیل
(۳) غرب و نواده اسماعیل - شرق و نواده سام
(۴) جنوب و نواده اسماعیل - شمال و نواده سام

۵۸۲. مفهوم «قبیله» کدام است؟

- (۱) یک واحد اجتماعی و شامل تمامی مردمی می‌شد، که بدون وابستگی خونی، دارای اهداف مشترک بودند.
- (۲) یک واحد سیاسی و شامل تمامی مردمی می‌شد، که دارای نیای مشترک بوده و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.
- (۳) یک واحد اجتماعی و سیاسی وابسته و شامل تمامی مردمی می‌شد، که بدون وابستگی خونی، دارای اهداف مشترک بودند.
- (۴) یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل و شامل تمامی مردمی می‌شد، که دارای نیای مشترک بوده و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.

۵۸۴. کدام عامل مهم در تشکیل یک قبیله به‌عنوان یک واحد اجتماعی و سیاسی نقش داشت؟

- (۱) تعصب یا عصبیت قبیله‌ای
- (۲) اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس قبیله
- (۳) افتخارات نسبی و حسبی
- (۴) نیای مشترک و پیوند خونی

۵۸۵. منظور از افتخار به حسب چیست؟

- (۱) نقل اقدامات شکوهمند و فخرآفرین قبیله از نسلی به نسل دیگر
- (۲) نقل جنگاوری‌های بزرگ قبیله از نسلی به نسل دیگر
- (۳) نقل مهمان‌نوازی‌های مکرر قبایل از نسلی به نسل دیگر
- (۴) نقل شجاعت‌های افراد قبیله از نسلی به نسل دیگر

۵۸۶. کدام یک از موارد زیر کامل‌ترین خصوصیات و ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای را مشخص می‌کند؟

- (۱) اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس قبیله - تعصب قبیله‌ای - مهمان‌نوازی - شجاعت
- (۲) افتخار به حسب - اطاعت بی‌قید و شرط از هم‌قبیله‌گان - وابستگی شدید اعراب به قبیله - استقامت
- (۳) افتخار به حسب - پشتیبانی بی‌قید و شرط از هم‌قبیله‌گان - اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس قبیله - احترام به روابط خونی
- (۴) اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس قبیله - افتخار به نسب - شجاعت - استقامت

۵۸۷. کدام گزینه شاخص‌ترین سنن و ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای را نشان می‌دهد؟

- (۱) افتخار به حسب و نسب - مروت و شجاعت
- (۲) مهمان‌نوازی - استقامت در برابر مشکلات و سختی
- (۳) شجاعت و سخاوت - عصبیت قبیله‌ای
- (۴) احترام به روابط خونی و خویشاوندی - اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس قبیله

۵۸۸. کدام مورد دلیل قدرت و نفوذ سیاسی قبیله قریش در شبه‌جزیره عربستان محسوب می‌شود؟

- (۱) برتری از نظر نژاد و اجداد
- (۲) برتری از نظر اداره کعبه و تجارت
- (۳) برتری از نظر سلاح و جنگاوری
- (۴) برتری از نظر محبوبیت و مقبولیت

۵۸۹. به کدام دلیل، نفوذ قبیله قریش به مثابه حکومت پایدار نبود؟

- (۱) زیرا این نفوذ، نظم و ثبات نداشت.
- (۲) زیرا این نفوذ فقط مربوط به یک قبیله می‌شد.
- (۳) زیرا بین قبایل جنگ و نزاع وجود داشت.
- (۴) زیرا تجارت فقط مربوط به اشراف می‌شد.

۵۹۰. وضعیت اقتصادی عربستان تحت تأثیر کدام عوامل بود؟

- (۱) وضعیت قبیله‌ها و طایفه‌ها
- (۲) شرایط بزرگان و تاجران
- (۳) موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی
- (۴) کشاورزی و تجارت

۵۹۱. در کدام بخش از شبه‌جزیره عربستان، کشاورزی صورت می‌گرفت؟

- (۱) مکه، یثرب و طائف
- (۲) یثرب، طائف و یمن
- (۳) مکه، طائف و یمن
- (۴) یثرب، مکه و یمن

۵۹۲. کدام مورد برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی شبه‌جزیره عربستان است؟

- (۱) ساختن بت‌ها
- (۲) سرودن شعر
- (۳) آموزش‌های جنگی
- (۴) آموزش‌های موسیقی

۵۹۳. در شبه‌جزیره عربستان چه کسانی به حنفاء مشهور بودند؟

- (۱) کسانی که در کنار خانه کعبه به پرستش بت‌ها می‌پرداختند.
- (۲) کسانی که فقط خورشید و ماه را می‌پرستیدند و از خوردن گوشت قربانی خودداری می‌کردند.
- (۳) کسانی که دین حضرت ابراهیم را داشتند و گوشت قربانی و نذورات بت‌ها را نمی‌خوردند.
- (۴) کسانی که فقط به دین حضرت ابراهیم معتقد بودند ولی بت‌ها را می‌پرستیدند.

۵۹۴. یکی از مشخصات آیین بت‌پرستی در شبه‌جزیره عربستان چه بود؟

- (۱) عدم اعتقاد به سنت ابراهیمی حج
- (۲) نخوردن گوشت قربانی حنفا
- (۳) تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه
- (۴) بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ

۵۹۵. برخی از یهودیان ساکن _____ و معدودی از مسیحیان در _____ زندگی می‌کردند.

- (۱) طائف - نجران
- (۲) مکه - طائف
- (۳) یثرب - نجران
- (۴) مکه - یثرب

۵۹۶. جاهلیت در قرآن مترادف با چیست و مسیحیان در کدام منطقه ساکن بودند؟

- (۱) نادانی و فقدان علم و معرفت - نجران
- (۲) داشتن فرهنگ و اخلاق خشن و گستاخ - نجران
- (۳) نادانی و فقدان علم و معرفت - یثرب
- (۴) داشتن فرهنگ و اخلاق خشن و گستاخ - یثرب

۵۹۷. نخستین آیات از کدام سوره بر پیامبر در غار حرا نازل و ایشان در چه تاریخی به پیامبری مبعوث شدند؟

- (۱) علق - ۲۷ رجب
- (۲) فلق - ۱۵ رمضان
- (۳) علق - ۱۵ رمضان
- (۴) فلق - ۲۷ رجب

۵۹۸. پیامبر در چند سالگی در جنگ «فجار و پیمان جوانمردان» به ترتیب شرکت کرد؟

- (۱) ۱۴ - ۲۵
- (۲) ۱۴ - ۲۰
- (۳) ۱۲ - ۲۵
- (۴) ۱۲ - ۲۰

۵۹۹. کدام یک از اشخاص زیر جزء نخستین ایمان آورندگان به پیامبر و اسلام محسوب می‌شوند؟

- (۱) عمر بن خطاب (۲) زید بن حارثه (۳) عثمان بن عفان (۴) ابوبکر بن ابی قحافه

۶۰۰. پیامبر اکرم چند سال پس از بعثت به فرمان خداوند، دعوت خود را آشکار و عمومی کرد و در ظاهر به چه علت مشرکان به مخالفت با پیامبر برخاستند؟

- (۱) ۳ سال - احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت‌ها
(۲) ۵ سال - ترس از متزلزل شدن موقعیت تجاری و سیاسی شهر مکه
(۳) ۲ سال - ترس از متزلزل شدن موقعیت تجاری و سیاسی شهر مکه
(۴) ۵ سال - احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت‌ها

۶۰۱. چه عواملی نقش مهمی در دشمنی مشرکان با دعوت پیامبر داشت؟

- (۱) رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای و اعتقاد راسخ آنان به بت‌ها
(۲) متزلزل شدن موقعیت اقتصادی و رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای
(۳) متزلزل شدن موقعیت اقتصادی و اعتقاد راسخ آنان به بت‌ها
(۴) رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای و محدود شدن ارتباط با یثرب

۶۰۲. دلیل آسان نبودن دشمنی و درگیری مشرکان با پیامبر و قبیله‌های قدرتمند چه بود؟

- (۱) به هم‌قبیله‌ای‌های خود اعتماد نداشتند.
(۲) باعث تحریک تعصبات قبیله‌ای و ایجاد جنگ می‌شد.
(۳) باعث دور شدن طایفه‌ها و قبیله‌ها از هم می‌شد.
(۴) باعث از دست دادن متحدان خود می‌شدند.

۶۰۳. کدام یک از افراد خاندان بنی‌هاشم با رسول خدا به دشمنی برخاست و پس از آنکه سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، چه تصمیمی گرفتند؟

- (۱) ابوجهل - محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی‌هاشم
(۲) ابولهب - دسیسه برای کشتن پیامبر
(۳) ابولهب - محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی‌هاشم
(۴) ابوجهل - دسیسه برای کشتن پیامبر

۶۰۴. مشرکان مکه چه زمانی جسارت و آزار نسبت به پیروان پیامبر را افزایش دادند؟

- (۱) زمانی که تحریم اقتصادی را ایجاد کردند.
(۲) زمانی که پیامبر به طائف رفت.
(۳) زمانی که ابوطالب از دنیا رفت.
(۴) زمانی که پیامبر دعوت خود را آشکار ساخت.

۶۰۵. در چه سالی و پس از کدام واقعه، حضرت خدیجه (س) و حضرت ابوطالب از دنیا رفتند؟

- (۱) در سال دهم بعثت و با شروع تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان
(۲) در سال هشتم بعثت و با شروع تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان
(۳) در سال هشتم بعثت و با پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان
(۴) در سال دهم بعثت و با پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان

۶۰۶. کدام گزینه دلیل هجرت پیامبر و مسلمانان از شهر مکه به شمار می‌رود؟

- (۱) آزار مشرکان و کم شدن مسلمانان
(۲) روبه‌رو شدن با موانع دعوت در مکه و آزار مشرکان
(۳) دعوت از پیامبر و آزار مشرکان
(۴) کم شدن مسلمانان و دعوت از پیامبر

۶۰۷. کدام مورد نخستین شهری است که پیامبر به آن هجرت کرد و برخورد آنان نسبت به پیامبر چگونه بود؟

- (۱) طائف - نه تنها از پیامبر استقبال نکردند؛ بلکه با بی‌احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان بیرون راندند.
(۲) نجران - نه تنها از پیامبر استقبال نکردند؛ بلکه با بی‌احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان بیرون راندند.
(۳) نجران - از پیامبر استقبال کردند اما حاضر به پذیرش دین اسلام نشدند و می‌خواستند بت پرست باقی بمانند.
(۴) طائف - از پیامبر استقبال کردند اما حاضر به پذیرش دین اسلام نشدند و می‌خواستند بت پرست باقی بمانند.

درس چهارم: امت و حکومت نبوی (ص) در مدینه

۶۰۸. کدام یک از موارد زیر جزء رویدادهای مهم و سرنوشت‌ساز تاریخ اسلام به شمار می‌آید؟

- (۱) دعوت پیامبر به یکتاپرستی
(۲) ایجاد پیمان برادری بین مسلمانان
(۳) انعقاد پیمان تحریم اقتصادی
(۴) هجرت رسول خدا از مکه به یثرب

۶۰۹. به کدام دلیل یهودیان در یثرب ساکن شدند؟

- (۱) آزار و اذیت امپراتوری روم
(۲) وجود زمین‌های کشاورزی آباد در یثرب
(۳) موقعیت مناسب موجود برای زندگی در یثرب
(۴) کوچ اجباری توسط امپراتوری روم

۶۱۰. دو قبیله اوس و خزرج، از کدام سرزمین به شهر یثرب مهاجرت کرده بودند؟

- (۱) طائف (۲) یمن (۳) شام (۴) نجد

۶۱۱. کدام یک از گزینه‌های زیر مربوط به خصوصیات شهر یثرب نیست؟

- (۱) مرجع سیاسی در یثرب نبود که به اختلافات رسیدگی کند.
(۲) شهر یثرب یک مرکز مشورت عمومی مانند دارالندوه در مکه داشت.
(۳) از لحاظ اقتصادی، یثرب شهر ثروتمندی نبود.
(۴) اکثر اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب، بت پرست بودند.

۶۱۲. پیش از هجرت پیامبر (ص) چه کسی قرار بود ریاست شهر یثرب را بر عهده گیرد؟

- (۱) مطعم بن عدی (۲) سعد بن معاذ (۳) عبدالله بن ابی (۴) سعد بن عباده

آزمون جامع ۳ (هر سه کتاب)

۱۵۱۵. افسانه گیل گمش متعلق به کدام تمدن است؟
 (۱) مصر (۲) اکد (۳) سومر (۴) ایلام
۱۵۱۶. در پی کدام عامل در یونان باستان، اشراف ثروتمند جای پادشاهان موروثی را گرفتند؟
 (۱) توسعه دریانوردی و گسترش تجارت خارجی
 (۲) ارتباطات گسترده با تمدن‌های همسایه و شکوفایی فلسفه
 (۳) برخورداری اکثر مردم از حق رأی و شرکت در اداره امور
 (۴) فتوحات گسترده در مناطق شرقی و آشنایی با فلسفه هند باستان
۱۵۱۷. اسیا و ظروف سنگ صابونی در کدام مناطق ایران عهد باستان ساخته می‌شد؟
 (۱) جیرفت و تپه یحیی (۲) لرستان و فارس (۳) سیستان و تل ابلیس (۴) کرمان و شوش
۱۵۱۸. کدام یک از گزینه‌های زیر بیان‌کننده یکی از ویژگی‌های سپاه اشکانیان است؟
 (۱) هیچ‌گاه از تعداد سربازان کاسته نمی‌شد، به همین دلیل جاویدان بودند. (۲) اساس سپاه اشکانی، سواره‌نظام چابکی بود که هنگام سواری تیراندازی می‌کرد.
 (۳) اصلی‌ترین بخش سپاه اشکانی، سواره‌نظام سنگین اسلحه به نام اسواران بود. (۴) از جمله ابتکارات نظامی ایشان، استفاده از فیل در جنگ‌ها بود.
۱۵۱۹. دین زرتشتی در زمان کدام حکومت باستانی ایران، دین رسمی اعلام شد؟
 (۱) هخامنشی (۲) اشکانی (۳) ماد (۴) ساسانی
۱۵۲۰. به ترتیب هر یک از کتاب‌های «تاریخ بیهقی - تاریخ سیستان - عجائب‌المقدور» جزء کدام یک از انواع کتاب‌های تاریخی است؟
 (۱) سلسله‌ای - محلی - تکنگاری (۲) عمومی - محلی - منظوم (۳) سیاست‌نامه - عمومی - سلسله‌ای (۴) منظوم - سیاست‌نامه - تکنگاری
۱۵۲۱. به ترتیب در هر یک از مناطق شبه جزیره عربستان که در زیر آمده است، کدام فعالیت اقتصادی رواج داشت؟
 الف) یمن (ب) مکه (ج) طائف (د) یثرب
 (۱) تجارت - تجارت - تجارت - کشاورزی
 (۲) کشاورزی - تجارت - تجارت - کشاورزی
 (۳) کشاورزی - تجارت - کشاورزی - کشاورزی
 (۴) کشاورزی - تجارت - تجارت - کشاورزی
۱۵۲۲. در بیت‌الحکمه بغداد علاوه بر تألیف و ترجمه متون، کدام فعالیت‌ها رواج داشت؟
 (۱) گفت‌وگوی علمی و تبادل افکار (۲) ملاقات خلفا با مردم عادی
 (۳) طبابت و بررسی علوم مختلف پزشکی (۴) نجوم و ستاره‌شناسی
۱۵۲۳. کدام یک از گزینه‌های زیر، جزء عوامل مؤثر در ضعف و زوال حکومت سلجوقیان نیست؟
 (۱) شکست برخی از فرماندهان سلجوقی در جبهه روم شرقی (۲) مبارزات اسماعیلیان در مناطق مختلفی از خاک ایران
 (۳) قدرت گرفتن اتابکان در نواحی مختلف زیر سلطه سلجوقیان (۴) هجوم اقوام مهاجمی همچون قراختانیان و غزها به قلمرو سلجوقی
۱۵۲۴. کدام گزینه از جمله وجوه مهم تفکر رئسانس بود که ریشه در فرهنگ یونان باستان داشت؟
 (۱) حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان (۲) تأکید بر فلسفه و پیروی از عقل
 (۳) استفاده از دستاوردهای فکری و فرهنگی دیگر تمدن‌ها (۴) تأکید بر حکومت مردم‌سالار و اندیشه سکولاریسم
۱۵۲۵. چند مورد از عبارت‌های زیر درباره تاریخ‌نگاری سنتی صحیح است؟
 الف) تحلیل و تفسیر در آن کمتر به چشم می‌خورد.
 ب) مورخان بیشتر به ثبت امور مربوط به شاهان همت داشتند.
 ج) سبک نگارش در بسیاری موارد سخت است.
 د) مورخان آثار خود را بدون خصوصیات ادبی تألیف می‌کردند.
 ه) بهره‌برداری از اسناد و مدارک معتبر صورت می‌گرفت.
 و) به جنبه‌های سیاسی، نظامی، فرهنگی و اجتماعی مردم توجه می‌شد.
 (۱) چهار (۲) سه (۳) دو (۴) یک
۱۵۲۶. صلح میان عثمانی و ایران عصر نادرشاه افشار تا چه زمانی دوام آورد؟
 (۱) تصرف بصره توسط حکومت کریم‌خان زند (۲) هجوم آقامحمدخان به برخی از متصرفات عثمانی
 (۳) جنگ‌های ایران و عثمانی در زمان جانشینان نادرشاه (۴) روی کار آمدن لطفعلی‌خان زند و تیرگی روابط با عثمانیان
۱۵۲۷. در عهد قاجار، محاکم شرعی مسئول رسیدگی به کدام موضوعات حقوقی بود؟
 (۱) رسیدگی به تخلفات و جرایم سیاسی (۲) رسیدگی به جرایم امتیعی
 (۳) رسیدگی به عدم پرداخت‌های مالیاتی (۴) رسیدگی به دعوای خانوادگی
۱۵۲۸. کدام یک از عوامل زیر، موجب افزایش تولید و صادرات پنبه از ایران عصر قاجار به روسیه شد؟
 (۱) جنگ داخلی آمریکا (۲) جنگ‌های ایران و روسیه
 (۳) وجود زمین‌های کشاورزی مناسب (۴) گران شدن برخی اقلام صادراتی مانند تنباکو
۱۵۲۹. کدام عوامل موجب گسترش استعمار در قرون نوزدهم و بیستم در جهان شد؟
 (۱) انقلاب صنعتی و تولید سلاح‌های پیشرفته (۲) کشف قاره‌های جدید هند و آمریکا
 (۳) بروز انقلاب‌های ناسیونالیستی در کشورهای مختلف (۴) نیاز به نیروی کار ارزان و زمین‌های کشاورزی گسترده

۱۶۹. ۱ فلسفه یونان تأثیر زیادی بر فیلسوفان مسلمان به ویژه فیلسوفان ایرانی مانند فارابی و ابن سینا گذاشته است.
۱۷۰. ۳ بقراط، پدر علم پزشکی، معتقد بود که بیماری‌ها علت‌های طبیعی دارند و مجازات‌هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند.
۱۷۱. ۲ شبه جزیره ایتالیا در شمال دریای مدیترانه، کانون شکل‌گیری تمدن و امپراتوری نیرومندی به نام روم در عهد باستان شد.
۱۷۲. ۳ پس از آنکه امپراتور کنستانتین شهر بیزانتیوم (قسطنطنیه استانبول) را به پایتختی برگزید، به تدریج زمینه تقسیم امپراتوری روم به دو بخش شرقی و غربی فراهم آمد.
۱۷۳. ۱ رومیان با درآمیختن فرهنگ کهن طایفه‌ای و نظام دولت - شهری، جمهوری رم را تأسیس کردند و اشراف به واسطه مجلس سنا و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند.
۱۷۴. ۲ در جمهوری رم اشراف به واسطه مجلس سنا و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند و ریاست قوه اجرایی به دو کنسول اعطا می‌شد و بر اساس قانون اساسی رم، ساختار حکومت شامل چند مجلس و شماری مقام‌های اجرایی بود.
۱۷۵. ۱ هیچ شهروند رومی به منصب دولتی برگزیده نمی‌شد، مگر آنکه در ده نبرد شرکت کرده باشد.
۱۷۶. ۴ با گسترش قلمرو جمهوری رم، معلوم شد که قانون اساسی و نهاد‌های این جمهوری برای اداره سرزمین‌های پهناور از کارایی لازم برخوردار نیستند.
۱۷۷. ۳ اکتاوین با تغییراتی که در نظام جمهوری ایجاد کرد، قدرت اجرایی را در اختیار یک فرد به‌عنوان شخص اول مملکت قرار داد که به آگوستوس و بعداً امپراتور معروف شد.
۱۷۸. ۲ پس از تغییراتی که اکتاوین در نظام جمهوری رم به وجود آورد، مجلس سنا نیز به‌عنوان مجمع اصلی مشورتی باقی ماند و در انتخاب امپراتور ایفای نقش کرد.
۱۷۹. ۳ تصویر داده‌شده مربوط به اکتاوین امپراتور روم است.
۱۸۰. ۱ پیشوایان یهود با آموزه‌های حضرت عیسی (ع) به مخالفت برخاستند و با همدستی رومیان علیه او به دسیسه پرداختند.
۱۸۱. ۴ حدود ۵۰ سال بعد از کنستانتین، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.
۱۸۲. ۴ تعالیم حضرت عیسی (ع) ایمان به خدای یکتا را جایگزین عقاید شرک‌آمیز رومیان کرد و فرهنگ و اخلاق جامعه رومی را به شدت تحت تأثیر قرار داد.
۱۸۳. ۲ دین مسیحیت در زمان کنستانتین رونق بی‌سابقه‌ای یافت؛ زیرا این امپراتور خود به مسیحیت گروید و حدود ۵۰ سال بعد، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.
۱۸۴. ۳ در امپراتوری روم عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند.
۱۸۵. ۱ در این زمان دین مسیحیت رونق بی‌سابقه‌ای یافت؛ زیرا این امپراتور خود به مسیحیت گروید و فرمانی صادر کرد که آزادی مسیحیت را در قلمرو امپراتوری روم تضمین می‌نمود.
۱۹۱. ۲ عموم مورخان تا دوپست سال پیش، در میان سلسله‌های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتاً درخور توجهی داشتند.
۱۹۲. ۳ تا پیش از کاوش‌های جدید، «پارسه یا پارسه پلیس» پایتخت هخامنشیان را به جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران نسبت می‌دادند.
۱۹۳. ۳ مورخان پاسارگاد، پایتخت کورش را به حضرت سلیمان پیامبر نسبت می‌دادند.
۱۹۴. ۳ عموم مورخان تا دوپست سال پیش، آرامگاه بنیان‌گذار سلسله هخامنشی (کورش) را قبر مادر حضرت سلیمان می‌شمردند.
۱۹۵. ۴ آگاهی‌های تاریخی تازه‌ای که در نتیجه خوانده شدن خط‌های باستانی و کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمد، نقش بسزایی در توجه و گرایش محققان به تاریخ آن دوره داشت.
۱۹۶. ۲ در دوره صفویه، نویسندگان و محققان اروپایی به واسطه نوشته‌های هرودت و سایر مورخان یونانی و رومی عهد باستان، اخبار و آگاهی قابل توجهی درباره سلسله‌ها و شاهان ایران در دوره باستان در اختیار داشتند.
۱۹۷. ۱ با گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا در دوره قاجاریه، اروپاییان بیشتری به‌عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان‌شناس و به‌طور مأمند در ایران آمدند.
۱۹۸. ۴ در زمان محمدشاه قاجار، یک افسر انگلیسی به نام سر هنری رولیتون موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ‌نوشته‌های داریوش هخامنشی در بیستون را ترجمه کرد و پس از هخامنشیان، سلسله سلوکیان در ایران روی کار آمد.
۱۹۹. ۳ با خوانده شدن خط میخی، علاقه اروپاییان به فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران بیشتر شد.
۲۰۰. ۴ در دوره قاجاریه دولت فرانسه اجازه حفاری و سپس امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی را در سرتاسر ایران به دست آورد.
۲۰۱. ۳ کتاب ایران از آغاز تا اسلام اثر رومن گیرشمن می‌باشد.
۲۰۲. ۲ کاوش‌های باستان‌شناسی و پژوهش‌های جدید نشان داد که چندین هزار سال پیش از مهاجرت آریایی‌ها، ساکنان فلات ایران به یک جانشینی و کشاورزی روی آورده و تمدن نسبتاً پیشرفته‌ای را بنیان نهاده بودند.
۲۰۳. ۴ تقسیم‌بندی تاریخ ایران بر مبنای دوره‌های اساطیری و افسانه‌ای مربوط به مورخان دوپست سال پیش است.
۲۰۴. ۲ تمدن ایلام مربوط به دوران پیش از آریایی‌هاست.
۲۰۵. ۴ گل‌نوشته‌ها منابع نوشتاری هستند که حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره وضعیت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هستند.
۲۰۶. ۳ در صدر منابع نوشتاری غیرایرانی، کتاب تاریخ هرودت قرار دارد.
۲۰۷. ۲ به دلیل مقبولیت سنت شفاهی و علاقه و عادت به حفظ سینه‌به‌سینه مطالب، ثبت و نگارش در درجه اهمیت بالایی قرار نداشت و در کتاب تورات مطالبی درباره هخامنشیان و به‌خصوص کورش بزرگ وجود دارد و آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی که از ایرانیان باستان برج مانده، جزء منابع غیرنوشتاری محسوب می‌شوند و محتوای خدای‌نامه‌ها آمیخته با افسانه‌ها و قصه‌های کهن است.
۲۰۸. ۲ سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی، مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دوره هخامنشیان هستند.
۲۰۹. ۳ تصویر داده‌شده، سنگ‌نوشته خشایارشا هخامنشی در شهر وان ترکیه است.
۲۱۰. ۴ سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم که شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان را بازگو می‌نماید.
۲۱۱. ۳ خدای‌نامه‌ها از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به‌شمار می‌روند.
۲۱۲. ۲ محتوای خدای‌نامه‌ها، آمیخته با افسانه و قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آن‌ها با واقعیات تاریخی انطباق دارد.
۲۱۳. ۳ نوشته‌های مورخان مسلمان ایران مانند طبری، دینوری و... تا دوپست سال پیش همچنان منبع اصلی مطالعه و شناخت تاریخ ایران باستان به حساب می‌آمد.

۱۶۹. ۱ فلسفه یونان تأثیر زیادی بر فیلسوفان مسلمان به ویژه فیلسوفان ایرانی مانند فارابی و ابن سینا گذاشته است.
۱۷۰. ۳ بقراط، پدر علم پزشکی، معتقد بود که بیماری‌ها علت‌های طبیعی دارند و مجازات‌هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند.
۱۷۱. ۲ شبه جزیره ایتالیا در شمال دریای مدیترانه، کانون شکل‌گیری تمدن و امپراتوری نیرومندی به نام روم در عهد باستان شد.
۱۷۲. ۳ پس از آنکه امپراتور کنستانتین شهر بیزانتیوم (قسطنطنیه استانبول) را به پایتختی برگزید، به تدریج زمینه تقسیم امپراتوری روم به دو بخش شرقی و غربی فراهم آمد.
۱۷۳. ۱ رومیان با درآمیختن فرهنگ کهن طایفه‌ای و نظام دولت - شهری، جمهوری رم را تأسیس کردند و اشراف به واسطه مجلس سنا و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند.
۱۷۴. ۲ در جمهوری رم اشراف به واسطه مجلس سنا و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند و ریاست قوه اجرایی به دو کنسول اعطا می‌شد و بر اساس قانون اساسی رم، ساختار حکومت شامل چند مجلس و شماری مقام‌های اجرایی بود.
۱۷۵. ۱ هیچ شهروند رومی به منصب دولتی برگزیده نمی‌شد، مگر آنکه در ده نبرد شرکت کرده باشد.
۱۷۶. ۴ با گسترش قلمرو جمهوری رم، معلوم شد که قانون اساسی و نهاد‌های این جمهوری برای اداره سرزمین‌های پهناور از کارایی لازم برخوردار نیستند.
۱۷۷. ۳ اکتاوین با تغییراتی که در نظام جمهوری ایجاد کرد، قدرت اجرایی را در اختیار یک فرد به‌عنوان شخص اول مملکت قرار داد که به آگوستوس و بعداً امپراتور معروف شد.
۱۷۸. ۲ پس از تغییراتی که اکتاوین در نظام جمهوری رم به وجود آورد، مجلس سنا نیز به‌عنوان مجمع اصلی مشورتی باقی ماند و در انتخاب امپراتور ایفای نقش کرد.
۱۷۹. ۳ تصویر داده‌شده مربوط به اکتاوین امپراتور روم است.
۱۸۰. ۱ پیشوایان یهود با آموزه‌های حضرت عیسی (ع) به مخالفت برخاستند و با همدستی رومیان علیه او به دسیسه پرداختند.
۱۸۱. ۴ حدود ۵۰ سال بعد از کنستانتین، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.
۱۸۲. ۴ تعالیم حضرت عیسی (ع) ایمان به خدای یکتا را جایگزین عقاید شرک‌آمیز رومیان کرد و فرهنگ و اخلاق جامعه رومی را به شدت تحت تأثیر قرار داد.
۱۸۳. ۲ دین مسیحیت در زمان کنستانتین رونق بی‌سابقه‌ای یافت؛ زیرا این امپراتور خود به مسیحیت گروید و حدود ۵۰ سال بعد، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.
۱۸۴. ۳ در امپراتوری روم عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند.
۱۸۵. ۱ در این زمان دین مسیحیت رونق بی‌سابقه‌ای یافت؛ زیرا این امپراتور خود به مسیحیت گروید و فرمانی صادر کرد که آزادی مسیحیت را در قلمرو امپراتوری روم تضمین می‌نمود.
- پایه دهم درس هفتم**
۱۸۶. ۳ تا حدود دو قرن پیش، مورخان ایرانی بر پایه ترجمه خدای‌نامه‌های متعلق به دوران ساسانی و داستان‌های شاهنامه فردوسی، تاریخ ایران در عهد باستان را می‌نوشتند.
۱۸۷. ۳ مطالب مربوط به پیشدادیان و کیانیان آمیخته با افسانه‌های کهن بود.
۱۸۸. ۱ پیشدادیان، نخستین سلسله اساطیری ایران محسوب می‌شوند.
۱۸۹. ۴ تاریخ بسیاری از اقوام و جوامع کهن از تاریخ ایران زمین با افسانه و اسطوره آغاز می‌شود.
۱۹۰. ۲ جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران، مربوط به سلسله پیشدادیان است.

۲۱۴. ۳ محتوای سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم، درباره جنگ‌های شاپور یکم با رومیان است.
 ۲۱۵. ۱ بخش عمده‌ای از منابع نوشتاری غیرایرانی را کتاب‌های مورخان رومی و یونانی تشکیل می‌دهند.
 ۲۱۶. ۱ شاید یکی از دلایل ضعف تاریخ‌نگاری در عصر باستان این باشد که سنت شفاهی بسیار مقبول‌تر از سنت کتابت بوده است.

پایه دهم درس هشتم

۲۱۷. ۳ ایران به واسطه موقعیت جغرافیایی خاص خود در جنوب غربی آسیا، پل ارتباطی میان شرق و غرب جهان باستان محسوب می‌شد.
 ۲۱۸. ۱ فلات ایران از شمال به دریای مازندران (خزر) و دریاچه آرال، از غرب به جلگه بین‌النهرین، از جنوب به خلیج فارس و دریای مکران (عمان) و اقیانوس هند و از شرق به جلگه سند محدود می‌شود.
 ۲۱۹. ۱ قدمت ابزارهای سنگی یافت‌شده در اطراف کشف‌رود در نزدیکی مشهد را حدود یک میلیون سال تخمین می‌زنند.
 ۲۲۰. ۱ بعضی از پژوهشگران احتمال مهاجرت گروه‌هایی از جمعیت‌های انسانی را از آفریقا، آسیای مرکزی، قفقاز و شبه‌قاره هند به سوی سرزمین ما، در دوران پارینه‌سنگی قدیم مطرح کرده‌اند.
 ۲۲۱. ۲ کهن‌ترین نشانه‌ها و آثاری که از حضور انسان در ایران تاکنون کشف شده، مربوط به بستر کشف‌رود در نزدیکی مشهد در خراسان رضوی است.
 ۲۲۲. ۴ محوطه استانی چغاگلان در شهرستان مهران، نشان‌دهنده این است که آن‌ها نخستین مردمانی بودند که حدود ۱۲ هزار سال پیش شروع به کشاورزی کردند.
 ۲۲۳. ۴ شروع به کشت گیاهانی مانند گندم و جو و اهلی کردن حیوانات مانند بز و گوسفند به منزله ورود انسان از دوره شکار و گردآوری خوراک به دوره یک‌جانشینی و تولید خوراک در فلات ایران محسوب می‌شود.
 ۲۲۴. ۳ مغرغ‌های لرستان، بهترین نمونه از صنعت و هنر فلزکاری ایران به شمار می‌روند.
 ۲۲۵. ۲ اشیاء و ظروف سنگ صابونی توسط مردم برخی از سکونتگاه‌ها به‌ویژه جیرفت و تپه یحیی در استان کرمان، با مهارت و ظرافت تمام ساخته می‌شد.
 ۲۲۶. ۲ با اختراع چرخ سفالگری، دگرگونی بزرگی در ساخت ظروف سفالی به وجود آمد و یکی از دستاوردهای صنعت فلزکاری ساکنان فلات ایران، ساخت اشیاء و ظروف مغرغی از طریق آمیختن مس با ماده قلع بوده است و سکونتگاه‌های کرمان به‌ویژه جیرفت و تپه یحیی در کرمان از مراکز عمده تولید و صدور سنگ صابون به شمار می‌آمد.
 ۲۲۷. ۳ ظروف سفالی ایران در سرزمین‌های دیگر از جمله بین‌النهرین مشتریان فراوانی داشت.
 ۲۲۸. ۲ نقوش و پیکره‌های برجای مانده از دوره ایلامی نشان می‌دهد که زنان در امور اجتماعی و اقتصادی و مراسم رسمی سیاسی و دینی حضور چشم‌گیری داشته‌اند.
 ۲۲۹. ۲ تاخت‌وتازهای فرماتروایان سومری و آکدی، سرانجام سبب شد که حاکمان کوچک و مستقل ایلامی با یکدیگر متحد شده و پادشاهی ایلام را تأسیس کنند.
 ۲۳۰. ۲ حکومت ایلام سرانجام پس از قرن‌ها سلطنت بر اثر یورش ویرانگر آشوریان در قرن ۷ ق.م، دچار انحطاط و فروپاشی شد.
 ۲۳۱. ۳ دوران تاریخی فلات ایران با تاریخ ایلام آغاز می‌شود.
 ۲۳۲. ۳ سرزمین اصلی ایلامیان شامل جلگه خوزستان و مناطق کوهستانی زاگرس جنوبی و میانی بود.
 ۲۳۳. ۴ سنگ‌نگاره ویرانی شوش، به دست آشوربانیپال، فرمانروای آشور را در تصویر داده شده می‌بینید.
 ۲۳۴. ۱ شهر سوخته در سیستان و سیلک در کاشان قرار دارد.

۲۳۵. ۳ ایلامیان در بخش شرقی قلمرو خود، واقع در استان فارس امروزی، پایتخت دیگری به نام انشان یا انزان داشتند.
 ۲۳۶. ۲ شهر شوش که با یورش آشوربانیپال یا خاک یکسان شده بود، در دوران سلسله هخامنشیان شکوه و عظمت دیرین خود را بازیافت.
 ۲۳۷. ۲ معبد چغازنبیل در نزدیکی شهر شوش، شاهکار معماری آن دوره به شمار می‌رود.
 ۲۳۸. ۴ توصیف مربوط به معبد چغازنبیل است.
 ۲۳۹. ۳ از جمله محبوب‌ترین خدایان ایلامی، ایتشوشیناک به معنی خدای شهر شوش بود.
 ۲۴۰. ۴ از دیگر مراکز تمدنی ایران، پیکره‌هایی از الهه‌های مادر به دست آمده که نشان می‌دهد عقیده به این الهه در ایران فراگیر بوده است.
 ۲۴۱. ۲ تصویر داده شده پیکره ملکه نپیراسو، همسر اونتاش گل پادشاه ایلام است.
 ۲۴۲. ۳ در حدود پنج هزار سال پیش، نخستین شهرها در فلات ایران به وجود آمد. شوش و چغامیش در خوزستان؛ شهداد و جیرفت در کرمان؛ شهر سوخته در سیستان و سیلک در کاشان از جمله این شهرها بودند.
 ۲۴۳. ۲ تمدن جیرفت در شرق کشور در استان کرمان کشف گردید.
 ۲۴۴. ۳ تاخت‌وتازهای فرماتروایان سومری و آکدی، سرانجام سبب شد که حاکمان کوچک و مستقل ایلامی با یکدیگر متحد شده و پادشاهی ایلام را تأسیس کنند.
 ۲۴۵. ۳ مغرغ‌های لرستان بهترین نمونه از صنعت و هنر فلزکاری ایران به‌شمار می‌رود.

آزمون ۱ درس ۸ تا

۲۴۶. ۱ یکی از ویژگی‌های رویدادهای تاریخی، تکرارناپذیر بودن و قابل تجربه نبودن آن‌ها است و سنگ‌نوشته‌های دوران باستان ایران، به‌ویژه دوره هخامنشیان و ساسانیان، نشان‌دهنده توجه ایرانیان به ثبت و ضبط وقایع تاریخی دارد.
 ۲۴۷. ۳ قدیمی‌ترین متن تاریخی که تاکنون کشف شده، سنگ‌نوشته‌ای به خط کهن مصری است.
 ۲۴۸. ۱ شباهت گاه‌شماری مصری و گاه‌شماری اوستایی در این است که در هر دو گاه‌شماری، سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم می‌شد و سپس پنج روز اضافی را به آخر ماه دوازدهم اضافه می‌کردند.
 ۲۴۹. ۴ جغرافیای تاریخی به مطالعه مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته می‌پردازد و تأثیر محیط طبیعی و عوامل جغرافیایی را بر رویدادهای تاریخی مطالعه می‌کند.
 ۲۵۰. ۲ مکان‌های باستانی و تاریخی از نظر وسعت و شکل متفاوت‌اند و در مراحل کار باستان‌شناسان شناسایی و کشف، نخستین گام باستان‌شناسان است.
 ۲۵۱. ۲ شیوه پیشرفته‌تری موسوم به پتاسیم - آرگون برای تعیین سن آثار باستانی مورد استفاده قرار می‌گیرد و موزه آرمنیاز در سن پترزبورگ روسیه قرار دارد.
 ۲۵۲. ۳ مراحل شکل‌گیری تمدن: کشاورزی و دامداری ← یک‌جانشینی و به وجود آمدن روستاها ← تولید مازاد بر نیاز ← تخصصی شدن کار ← شکل‌گیری تجارت ← شکل‌گیری شهرها و تأسیس تمدن.
 ۲۵۳. ۱ تصویر داده شده مربوط به سارگن، فرمانروای آکدی است که سرتاسر بین‌النهرین را به زیر فرمان خود درآورد.
 ۲۵۴. ۱ مناسب طاق فرسای آیین برهمنی به تدریج موجب روی‌گردانی برخی از پیروان آن شد و زمینه را برای شکل‌گیری و رواج آیین و اندیشه‌های دیگر در هند فراهم آورد.
 ۲۵۵. ۴ با انتشار و خبر مرگ اسکندر، یکی از فرماندهان هندی به نام چندراگوپتا بر ضد یونانیان سر به شورش برداشت و سلسله موریایا بتیان نهاد.
 ۲۵۶. ۳ اولین دوره تمدن یونان را «عصر میسنی» می‌گویند و جنگ‌های پلوپونزی سرانجام با پیروزی اسپارت پایان یافت.

تمدن‌های ایرانی: حکومت اشکانی

۱. آشنایی کلی

سلوکیان توانستند در میان ایران و ایرانی ریشه بدهند؛ در نتیجه آن از شرق، ارشک از قبیله پرتی برآمد و اساس سلوکیان را برتاخت و سلسله اشکانیان را تأسیس نمود.

۲. ظهور و سقوط

• در ابتدا اشکانیان کوچک بودند ولی از زمان فرماتروایی مهرباد یکم و سپس دوم، بزرگ و بزرگ‌تر شدند.

• در زمان مهرباد دوم، همزمان با تکمیل جاده ابریشم توسط شی‌هوانگ‌تی روابط تجاری ایران و چین گسترش یافت.

• اشکانیان با رومیان همسایه بودند و مدام با هم می‌جنگیدند. جنگ حران و پیروزی سورتا بر کراسوس، از معروف‌ترین آن‌هاست.

۳۷۷

• سپاه به دو بخش **سواره‌نظام** و **پیاده‌نظام** تقسیم می‌شد.

• آنتوکه آذربایجان مهر **خراسان** مخصوص کشاورزان
• آنتوکه آذربایجان **آذربایجان** مخصوص شاهان
• آذربایجان **فارس** مخصوص موبدان
• ساسانیان در معماری، شهرسازی، تقاضی، نگارگری، فلزکاری و فلزپوشی، موسیقی، بافتندگی و... به رونق چشمگیری رسیدند که حتی بسیاری از دستاوردهای آن به دوران اسلامی و حکومت‌های ایرانی محلی اسلامی رسید.

۴. اوضاع اجتماعی، فرهنگی و مذهبی

• در زمان ساسانیان تالیف‌های اجتماعی افزایش یافت. زیرا:
۱. شکل‌گیری نظام اداری و دیوانی
۲. رسمیت یافتن دین زرتشتی

۳۸۳

حکومت‌های ایرانی: اسلامی، غزنویان

۱. آشنایی کلی

بعد از مأمون، قلامان ترک جای تقو و قدرت ایرانیان را در دربار خلفا گرفتند. اولین سلسله ترک در ایران غزنویان هستند که توسط محمود غزنوی در شهر غزته پایه‌گذاری شد.

۲. ظهور و سقوط

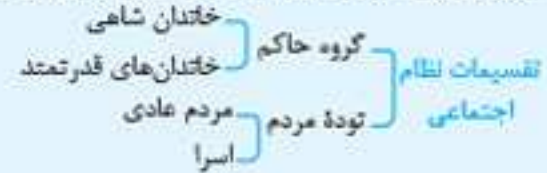
حضور آلتکین در دربار سامانی ← رسیدن به مقام سپهسالاری ← محمود توه‌آلتکین سپهسالار ساسانیان در خراسان بود. ← وی حکومت غزنویان را تأسیس کرد. گسترش قلمرو غزنویان ← لشکرکشی به هند به بهانه جهاد در راه خدا و به هدف دسترسی به ثروت سرشار معابد هندی ← مرگ محمود و رقابت بر سر جانشینی میان محمد و مسعود (پسران محمود) ← پیروزی مسعود ← قتل مسعود از اوضاع داخلی ← شکست مسعود از طغرل سلجوقی در تبردندان ← پایان حکومت غزنوی

۳۹

• اساس سپاه اشکانی، سواره‌نظام بود و به پیاده‌نظام توجه چندانی نمی‌شد. به تدریج سواره‌نظام ستگین اسلحه که به زره و کلاه خود مجهز بودند، تأسیس شد.

۴. اوضاع اجتماعی، فرهنگی و مذهبی

• نمودار زیر، تقسیمات نظام اجتماعی عصر اشکانی است:

• تولیدات صنعتی و کارگاهی رونق تسمی پیدا می‌کنند.
• دوره اشکانیان، عصر تجدید تجارت داخلی و خارجی است.

• جاده ابریشم در این ارتباطات تجاری مؤثر بود.
• در این دوره گوسان‌ها در کوچه و بازار به تقالی و قصه‌گویی می‌پرداختند که این داستان‌ها در تدوین خدای‌نامه‌ها و شاهنامه نقش داشت.

۳۹

حکومت‌های ایرانی: اسلامی

(سده‌های نخستین)

۱. آشنایی کلی

تا ابتدای قرن سوم هجری، حکومت بومی در ایران شکل نگرفت اما از این سده تا نیمه قرن پنجم به تدریج چند سلسله متعلقه‌ای و حتی وسیع و پرتقو تشکیل شد. تا اینکه به تدریج مناطق مختلف ایران از زیر سلطه خلافت عباسی خارج شد. این حکومت‌های اولیه شامل طاهریان، علویان طبرستان، صفاریان، سامانیان، زبیریان و آل‌بویه می‌شود.

۱. طاهریان

۴۵

دولت صفویه از اقتدار تا انحلال

۱. آشنایی کلی

طریقت‌های صوفیانه در زمان ایلخاتان و تیمور جایگاه رفیعی پیدا کرد.

یکی از آن‌ها، طریقت صفویه بود.

مؤسس: شیخ صفی‌الدین اردبیلی

بنیان‌گذار سلسله صفویه: شاه اسماعیل صفوی

مهم‌ترین اقدامات رسمی کردن مذهب شیعه

شاه اسماعیل لشکرکشی‌ها

اوج قدرت صفوی: شاه‌عباس اول

۵۱

تمدن‌های ایرانی: حکومت ساسانی

۱. آشنایی کلی

ساسانیان نام خود را از تیای اردشیر بابکان، ساسان گرفته است. اردشیر بابکان با شکست دادن اردوان چهارم توانست حکومت ساسانی را تأسیس کند. ساسان موبد زرتشتی تیای‌شگاه آناهیتا در شهر استخر بود. پسر او بابک و پسر بابک نیز اردشیر بود.

۲. ظهور و سقوط

• اردشیر در تیسفون تاج‌گذاری کرد.
• حکومت ملوک‌الطوایفی برچیده شد و حکومت متمرکز شکل گرفت.
• حکومت ساسانی در زمان شاپور اول و دوم به موفقیت‌های سیاسی و نظامی بزرگی در داخل و خارج رسید. گسترش و در نتیجه تثبیت یافت.
• حکومت ساسانی در مرزهای خود با رومیان و قبایل بیابان‌گرد درگیر بود.

۴۱

۴. سامانیان

۴۷

قرون وسطی و عصر رنسانس

مهم‌ترین تحولات عصر قرون وسطی

۱. جنگ‌های صلیبی

در ادامه به‌صورت خلاصه با روند بروز جنگ‌های صلیبی آشنا می‌شوید.

۱. قتل سلجوقیان از مرزهای قریبی ← ۲. اختلاف بین خلافت فاطمی و عباسی ← ۳. حمله مسیحیان به سرزمین‌های شام، تصاحب بیت‌المقدس و چند شهر دیگر در سواحل شرقی مدیترانه ← ۴. ورود صلاح‌الدین ایوبی به عنوان فرمانده اصلی ← ۵. رهایی و آزادسازی بیت‌المقدس از دست صلیبیان ← ۶. زد و خورد میان مسلمانان و صلیبیان ← ۷. بیرون رانده شدن صلیبیان از سواحل شرقی بیت‌المقدس و در نهایت پیروزی مسلمانان.

۲. کلیسا و تحولات آن

در ادامه به‌صورت خلاصه با چگونگی تحولات کلیسا در قرون وسطا آشنا می‌شوید.

۵۳

۱. روی کار آمدن نادر و سقوط سلسله افشاریه
۱. شروط تادر برای پذیرش سلطنت:
 - موروثی شدن سلطنت در خاندان او
 - عدم حمایت بزرگان از خاندان صفوی
 - رفع اختلافات مذهبی با دولت عثمانی
۲. عوامل سقوط تادر و حکومت افشاریه:
 - اشتغال بیوسته تادر به جنگ
 - مالیات‌های سنگین
 - بدگماتی به همه

۲. سلسله زندیه تا عصر لطفعلی خان

۱. مرگ تادرشاه ۲. اتحاد قبايل لر ۳. شکست مدعیان قدرت توسط کریم خان زند ۴. تسلط بر مناطق مختلف ایران ۵. کنار زدن مدعیان قدرت ۶. تأسیس سلسله زندیه
- یا مرگ کریم خان زند به دلیل: ۱. جنگ داخلی بین جانشینان کریم خان ۲. فروپاشی سیاسی و اجتماعی ۳. اشتباهات لطفعلی خان ← هجوم آقامحمدخان به شیراز

- مشروطه یعنی حکومت بر مدار و محور قانون
- ۱. توعی جنبش سیاسی و اجتماعی گسترده بود.
- ۲. در زمان مظفردالدین شاه آغاز و در دوران محمدعلی شاه به بار نشست.
- ۳. آرمان آن، تبدیل حکومت خودکامه به حکومت قانون محور بود.
- ۴. خواسته مشروطه خواهان اداره کشور توسط سلطنتی مشروط به قانون و تحت نظارت نمایندگان مجلس بود.

زمینه‌های بروز

۱. زمینه‌های سیاسی: ضعف داخلی و شکست از کشور روسیه و از دست رفتن مناطقی از ایران / پیروزی ژاپن بر روسیه (۱۹۰۲ م).
۲. زمینه‌های اقتصادی: به دلیل رکود اقتصادی، صنایع محلی تعطیل شد، بیکاری افزایش یافت و تأرامی گسترش پیدا کرد.
۳. زمینه‌های فکری: ترویج اندیشه‌های تو درباره حکومت و تشر آثار انتقادی، چاپ روزنامه‌های مختلف و اعلام علل عقب ماندگی ایران، عرض اندام روشنفکران.

انقلاب چیست؟ دگرگونی سریع و پدیداری همراه با تغییرات اساسی در ساختارهای سیاسی و گاه اجتماعی در یک کشور؛ مثل انقلاب کبیر فرانسه. انقلاب باشکوه بریتانیا و حتی انقلاب صنعتی که کل جهان را زیر و زبر کرد. **استعمار چیست؟** استعمار در لغت به معنی طلب عمران و آبادانی است. کشورهای استعماری برای بهره‌برداری از ثروت‌های طبیعی و انسانی ضعیف از این عنوان بهره‌می‌بردند. کشورهای تضعیف شده

• رشد استعمار سبب بروز اندیشه‌های ناسیونالیسم (ملی‌گرایی) و آزادی خواهی شد. ایتالیا، آلمان، لهستان، صربستان، مجارها، فرانسوی‌ها... هر یک در صدر احیای نظام سیاسی، اجتماعی و ملی خود برآمدند اما این احیاگری‌ها یک نتیجه داشت و آن دست‌درآزی به خاک دیگر کشورها و تیز از سوی دیگر تلاش برای حفظ سرحدات مرزی خود بود.

نتیجه تشکیل اتحاد (آلمان، اتریش، مجارستان و ایتالیا) و اتفاق (فرانسه، انگلستان و روسیه)

مهم‌ترین علل بروز جنگ بزرگ (جنگ جهانی اول)

۱. اختلافات مرزی آلمان و فرانسه
 ۲. مسابقه تسلیحاتی
 ۳. رقابت بر سر مستعمرات
 ۴. اقدام برای توسعه نفوذ و دخالت در بالکان
- مهم‌ترین پیامدهای جنگ بزرگ اول
۱. پیمان صلح ورسای
 ۲. تشکیل جامعه ملل
 ۳. تلفات و خسارت‌های انسانی و اقتصادی

- به دنبال سفر احمدشاه به اروپا، زمینه برای جولان رضاشاه فراهم شد. قدرت را به دست گرفت و اذهان عمومی را به تقع خود جلب کرد. نتیجه حکومت پهلوی تأسیس گردید.

اقدامات رضاشاه

- بازگشت به حکومت استبدادی
- ایجاد ارتش منظم
- احداث خط آهن سراسری
- اسکان عشایر
- کشف حجاب

- یادمان باشد در خلال جنگ جهانی اول رضاشاه به آلمان گرایش داشت.

مهم‌ترین رویدادهایی که پیش از انقلاب اسلامی رخ داد عبارتند از:

۱. قیام ۱۵ خرداد: سخنرانی امام ← خشم رژیم پهلوی، دستگیری امام، انتقال امام از قم به تهران
۲. مخالفت با کاپیتولاسیون و تبعید امام خمینی: سخنرانی امام در ۴ آبان ۱۳۴۲ ← در سحرگاه ۱۲ آبان امام در قم دستگیر و به ترکیه تبعید شد. اقامت امام در ترکیه ۱۱ ماه به طول انجامید و در ادامه به عراق فرستاده شدند.
۳. انتشار مقاله توهین آمیز نسبت به امام خمینی: ۱۹ دی در قم قیامی روی داد که با سرکوب مواجه شد؛ سپس به تبریز و سایر شهرها سرایت کرد. پیام قیامها: تجدید عهد با رهبر انقلاب، افزایش تنفر از رژیم شاهنشاهی
۴. هجرت امام به فرانسه: متجر شد به ۱. استفاده از امکانات تبلیغی، مصاحبه و سخنرانی ۲. امکان ملاقات مبارزان با رهبر انقلاب ۳. شتاب بیشتر انتشار پیام‌های امام در ایران

- طی همه‌پرسی ۱۲ فروردین ۱۳۵۸، ۹۸٪ رأی‌دهندگان به نظام جمهوری اسلامی رأی مثبت دادند
- اولین انتخابات ریاست جمهوری: بهمن ۵۸
- اولین رئیس جمهور: بقی صدر
- اولین انتخابات شورای مجلس اسلامی: اسفند ۵۸
- اولین نخست‌وزیر: محمدعلی رجایی
- تهادهای انقلابی و وظایف آن‌ها عبارت بود از:
 ۱. کمیته انقلاب اسلامی: حفظ نظم، امنیت و دستگیری سران رژیم پهلوی
 ۲. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی: پاسداری از آرمان‌های انقلاب
 ۳. جهاد سازندگی: عمران، آبادی، رفع فقر و محرومیت
 ۴. کمیته‌امداد امام خمینی: حمایت از محرومان و مستضعفین
 ۵. نهضت سوادآموزی: ترویج فرهنگ سوادآموزی، کاهش و رفع بی‌سوادی
 ۶. دادگاه انقلاب اسلامی: رسیدگی به پرونده مقامات رژیم سابق

- در شهریور ۱۳۵۹ دستور حمله به ایران از طرف صدام صادر شد و به دنبال آن ارتش عراق از زمین و آسمان به ایران حمله کرد.

اهداف حملات

- حاکمیت بر اروندرود
- جدایی جزایر سه‌گانه ابوموسی، تنب کوچک و بزرگ و استان خوزستان
- تضعیف و تابودی انقلاب اسلامی
- رسیدن به رهبری جهان عرب
- ایفای نقش ژاندارمری در منطقه

- در تیر ۱۳۶۷، امام قطعنامه ۵۹۸ را امضا و صدام تیز در ۲۹ مرداد آن را امضا کرد.
- نتایج: ۱. به رسمیت شناخته شدن قرارداد الجزایر در تمامه صدام به حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی، رئیس‌جمهور وقت ۲. بازگشت اسرا به ایران
- ۳. معرفی شدن عراق به عنوان متجاوز و آغازکننده جنگ توسط سازمان ملل متحد

- امام خمینی: ۱. اعتماد فراوان ایشان بر تقویت بیته دفاعی و حمایت‌های ایشان برای بالا بردن کیفیت و کمیت امکانات و تجهیزات نظامی و تأمین بودجه‌های جنگ.
- ۲. ایجاد تحول در روح و روان جوانان
- ۳. تبدیل کردن میدان تبرد به صحنه رشادت و شجاعت جوانان ایرانی یا تمسک به مفاهیم جهاد و شهادت و یادآوری حماسه عاشورا
- نتیجه رهبری امام خمینی در دفاع مقدس:
 - جلوه‌های زیبایی از ایثار و فداکاری در راه دین و میهن و همچنین تقویت انگیزه جهاد و روحیه شهادت طلبی در میان جوانان ایرانی به تمایش گذاشته شد.